

BIBLIJSKA APOKALIPTIKA

William H. Johnsson

SAŽETAK

Biblijska apokaliptika

Svatko tko ozbiljno pristupa Bibliji mora se potruditi razumjeti njezin apokaliptički element. Ovaj element je značajan i po svojoj veličini i po svojoj ulozi. Dvije biblijske knjige gotovo su potpuno apokaliptičke po svojoj naravi – Daniel u Starome i Otkrivenje u Novome zavjetu. Osim ove dvije knjige, nekoliko dijelova drugih knjiga i u Starome i u Novome zavjetu sadrže apokaliptičke elemente. Apokaliptičke elemente nalazimo u proročkim spisima Staroga zavjeta, a u Novom se pripisuju samom Isusu Kristu i Njegovim apostolima.

Tijekom cijelog dvadesetog stoljeća apokaliptika je budila prilično zanimanje među teolozima i navodila ih na istraživanje. Pokušaji proučavatelja Biblije da se pozabave nekim biblijskim elementom često su navodili na opširna istraživanja; nastojali su shvatiti biblijsku apokaliptiku pokušavajući naći njezine korijene u izvanbiblijskim izvorima. I tako su se istraživanja započeta na području biblijske apokaliptike, obično pretvarala u istraživanje same apokaliptike kao književne vrste.

Usprkos značajnim naporima mnogih teologa, nije postignuta jasna suglasnost o značenju i tumačenju apokaliptike. Čak ni sama definicija apokaliptike nije sveopće prihvaćena.

Ova je rasprava napisana na osnovi uvjerenja da je proučavanje biblijske apokaliptike i nužno i moguće – nužno zbog važnosti apokaliptičkog elementa u samoj Bibliji, a moguće ako se načela tumačenja podlože pomnom preispitivanju, a u središte bude stavljen biblijski tekst. Prema tome, iako je rasprava pisana s punom svijješću o teološkim nastojanjima da se apokaliptika shvati kao književna vrsta, ona se usredotočuje na sam biblijski tekst umjesto na navodne izvanbiblijske izvore apokaliptike.

Ključne riječi: *Biblijska-apokaliptika; apokalipsa; Daniel; Otkrivenje; historicizam*

SADRŽAJ

- I. Definicija i karakteristike biblijske apokaliptike
  - A. Definicija
  - B. Karakteristike
    - 1. Literatura koja se bavi otkrivenjima
    - 2. Okolnosti i način otkrivenja
    - 3. Nebeska bića
    - 4. Vremena krize ili nacionalne tragedije
    - 5. Izrazite suprotnosti
    - 6. Slikoviti prikazi
    - 7. Kraj povijesti
  - C. Odnos prema klasičnom proroštvu
  - D. Apokaliptika u biblijskom modelu
- II. Tumačenje biblijske apokaliptike
  - A. Pretpostavke
  - B. Apokaliptička i neapokaliptička proročanstva
    - 1. Neapokaliptička proročanstva
    - 2. Proročanstva u Danielu i Otkrivenju
  - C. Historicizam
  - D. Načelo "dan za godinu"
  - E. Simbolizam
  - F. Rekapitulacija
- III. Teološko značenje biblijske apokaliptike
  - A. Bog nadzire povijest
  - B. Posljedice u svakidašnjem životu
- IV. Povijesni pregled
  - A. Razdoblje prve kršćanske Crkve
    - 1. Historicizam
    - 2. Novi smjerovi
  - B. Srednji vijek
  - C. Reformacija
    - 1. Historicizam reformatora
    - 2. Suprotna tumačenja
    - 3. Sedamnaesto i osamnaesto stoljeće
  - D. Suvremeno razdoblje
    - 1. Buđenje zanimanja za proročanstava
    - 2. Povijesno-kritičko proučavanje apokaliptike
    - 3. Suvremeni pristupi biblijskoj apokaliptici
  - E. Tumačenje adventista sedmoga dana
- V. Literatura

I. Definicija i karakteristike biblijske apokaliptike

A. Definicija

Pojam “apokaliptički” dolazi od grčke riječi *apokalypsis*, koja znači “otkrivenje” ili “objava”. Iako je riječ “apokaliptički” pridjev, u novije vrijeme ona dobiva i ulogu imenice i odnosi se na literaturu koja se bavi otkrivenjem. Imenice izvedene iz pojma *apokalypsis* jesu apokalipsa (otkrivenje samo po sebi), apokaliptizam (proučavanje takvih otkrivenja) i apokaliptičar (vještak otkrivenja).

Prvu potvrđenu uporabu pojma *apokalypsis* nalazimo u Otkrivenju 1,1: “Otkrivenje (*apokalypsis*) Isusa Krista koje mu daje Bog da pokaže slugama svojim što se ima uskoro dogoditi, i on to pokaza znacima po svom anđelu kojega posla svome sluzi Ivanu.” Ovdje se pojam pojavljuje kao naziv za posebnu vrstu kompozicije; upravo zato se posljednja knjiga Biblije često naziva Apokalipsa.

Ima i drugih biblijskih spisa sličnih Otkrivenju i po načinu iznošenja i po poruci. Posebice starozavjetna Knjiga proroka Daniela pokazuje izrazite sličnosti s otkrivenjem danom Ivanu: zajednički simbolizam, zajednička vremenska razdoblja i zajedničku usmjerenost na događaje posljednjih dana. Na temelju toga zaključujemo da su Daniel i Otkrivenje književni blizanci koji pozivaju istraživače da ih proučavaju zajedno.

Premda su Daniel i Otkrivenje najočitiji primjeri biblijskih apokaliptičkih knjiga, apokaliptički tekstovi pojavljuju se i na nekoliko drugih mjesta kao dijelovi biblijskih knjiga. Tako u Starome zavjetu Izaija 24–27; Ezekiel 38; 39; Joel 2; 3; i Zaharija 9–14 nalikuju na sadržaj Daniela i Otkrivenja, a to je slučaj i s Matejem 24; Markom 13; Lukom 17; 21; 1. Solunjanima 4 i 2. Solunjanima 1; 2 u Novome zavjetu.

Pod biblijskom apokaliptikom podrazumijevamo, dakle, knjige Daniela i Otkrivenja i dijelove drugih biblijskih knjiga. Svi ti materijali pokazuju iste značajke i podsjećaju jedni na druge čime se razlikuju od drugih književnih djela u Bibliji. Ova se rasprava u načelu bavi tim tekstovima, posebno Danielom i Otkrivenjem – njihovim karakteristikama, tumačenjem i teološkim značenjem.

Da bismo shvatili značenje ove definicije, moramo uzeti u obzir postojanje dva apokaliptička shvaćanja koja su u modi. Jedno vidi apokaliptiku kao književnu vrstu, a drugo kao svjetonazor.

Iako *apokalipsa* potječe iz Biblije, ovaj se pojam već u staro doba, ali i u suvremenoj znanosti, rabio kao oznaka drugih književnih djela koja podsjećaju na Ivanovo Otkrivenje. Posebno nakon 1832. godine (vidi IV. D. 2) udruživani su nekanonski spisi iz židovskih i kršćanskih izvora s biblijskim apokaliptičkim spisima; tako je oblikovan skup djela za koja se smatralo da se više-manje razlikuju od drugih književnih oblika i koji je jednostavno nazvan “apokaliptikom”.

Ovaj pristup imao je izvanredne posljedice: umjesto da biblijska apokaliptika oblikuje definiciju apokaliptike, sada širi književni oblik oblikuje razumijevanje biblijske apokaliptike. Na primjer, nekoliko izvanbiblijskih apokalipsi očito su pseudonimne – ne zna im se pravi pisac – i zbog toga mnogi teolozi danas sumnjaju i u autorstvo Daniela i Otkrivenja. Tako u Webste-

rovom rječniku *New World Dictionary* nalazimo ovo prvo značenje pojma "apokalipsa": "Bilo koji od različitih židovskih ili kršćanskih pseudonimnih spisa (oko 200. pr. Kr. – oko 300. po Kr.), koji simbolikom opisuju konačno uništenje zla i pobjedu dobra."

Iako se ova rasprava bavi biblijskom apokaliptikom, moramo uzeti u obzir postojanje šireg korpusa literature pod nazivom "apokaliptička" (iako teolozi nastoje odrediti njegove granice i svrstati pod zajedničku definiciju). Međutim, mi vjerujemo da biblijska građa zauzima posebno izdvojen položaj. Samo on je našao mjesto u svetom kanonu, samo je on prihvaćen kao Bogom nadahnut poput ostalih biblijskih knjiga.

Druga omiljena uporaba pojma "apokaliptički" označava određeni svjetonazor. I pojam "apokalipsa" i izvedenica "apokaliptički" rabe se kao metafora za suvremeno stanje ljudskog društva koje život proglašava bojnim poljem. Iscrpljen planet, izmučen sukobima neprijateljskih sila, opustošen ratovima i ratnim prijetnjama, odbacio je idealizam idealističkih filozofa i liberalnih teologa osamnaestog i devetnaestog stoljeća, da bi u vlastitoj agoniji otkrio sliku sukobljenih sila opisanih u biblijskoj literaturi. Ovaj trend potvrđen je poplavom članaka, knjiga i filmova koji opisuju naše kaotično i uspaničeno doba što srlja prema kozmičkom holokaustu.

Ova najnovija uporaba apokaliptičke terminologije ne smije utjecati na naše razumijevanje biblijskog materijala. Biblijska apokaliptika mora nam se otkrivati prema vlastitim uvjetima.

B. Karakteristike

Samo posljednja biblijska knjiga nosi naslov Otkrivenje; ipak Daniel i drugi dijelovi Biblije, koje smo prije naveli, imaju značajnih i prepoznatljivih sličnosti s Otkrivenjem.

1. Literatura koja se bavi otkrivenjima

Prvo i najvažnije, biblijska apokaliptika je literatura koja se bavi otkrivenjima. Ona otkriva ono što je bilo skriveno od ljudskog pogleda i spoznaje. Zastor koji od našeg pogleda skriva nebeski svijet i buduće stvarnosti, povučen je u stranu da bismo mogli nazrijeti božanski svijet i njegovo sudjelovanje u zbivanjima na našem planetu.

2. Okolnosti i način otkrivenja

Književni oblici Daniela i Otkrivenja, iako složeni, otkrivaju okolnosti u kojima su ove knjige nastale. Prema tome, narativni okvir Daniela (apokaliptički dio je ograničen na 2. poglavlje i na dio od 7. do 12. poglavlja) sastoji se od izvještaja o Danielu i njegova tri prijatelja, njihovom zarobljavanju, životu u izgnanstvu i odnosu prema stranim vladarima (Dn 1; 3-6). Oni nas izvješćuju o tome kada su se dogodili zapisani događaji ili videnja (Dn 1,1; 2,1; 5,30; 7,1; 8,1; 9,1; 10,1). U njima nalazimo i podatke o prorokovom raspoloženju (Dn 7,1.15.16.19.28, 8,1,2.15-18. 27; 12,5-13).

Slično tome, okvir Otkrivenja, najvećim dijelom u obliku okružnice (Otk 2; 3; 22,7.16-19), obavješćuje čitatelja da je Ivan kao izgnanik boravio na Patmosu u vrijeme kad je dobio otkrivenje (Otk 1,9.10).

Apokaliptički dijelovi Izaije, Ezekijela, Joela i Zaharije pojavljuju se usred proročanstava. Ezekiel započinje svoju apokalipsu riječima: "I dođe mi riječ Jahvina." (Ez 38,1) Apokalipsa na-

šega Gospodina otkrivena je na Maslinskoj gori nešto prije Pashe (Mt 24,1-3), dok se Pavlova nalazi usred jedne njegove Poslanice (2 Sol 1,1).

Otkrivenja su izražena terminologijom viđenja i snova u Danielu i Otkrivenju (Dn 2,19; 7,1.2; 8,1.2; 10,5.7.8; Otk 6,1-12; 8,2; 10; 12,1-15,7). Neka su viđenja nadopunjena govornim priložima (Dn 8,23-25; Otk 12,10; 14,13; 16,1; 22,8). Međutim, na drugim mjestima apokaliptičke poruke dolaze u obliku razgovora (Isus), pisma (Pavao) ili proročkih izreka (Izaija, Ezekiel, Joel, Zaharija).

Premda *sadržaj* biblijske apokaliptike može izgledati tajanstven, nema ničega tajanstvenog u načinu na koji su poruke *prenesene* ljudima. Biblijska apokaliptika nije tajna literatura nastala u nama nepoznatom vremenu ili mjestu. Sam Krist objavljuje apokaliptičnu poruku i u evanđeljima i Otkrivenju.

3. Nebeska bića

Premda je konačni izvor otkrivenja sam Bog, nebeska bića mogu biti posrednici koji prenose poruku (Dn 7,16; 8,15; 9,22; Otk 1,1; 7,13-17; 17; 19,9.10; 21,9-22,12.16).

Nebeska bića imaju istaknutu ulogu u Danielu i Otkrivenju. U Danielu, Gabriel i Mihael ne samo što prenose božanske poruke, već se bore sa zlim nadnaravnim silama koje predstavljaju interese Perzije i Grčke (Dn 10,13-21). Mihael se pojavljuje pri kraju vremena da obrani Božji narod (Dn 12,1). Nebeski vjesnik štiti Daniela u lavovskoj jami, a i sam Nabukodonozor priznaje da je anđeo izbavio Danielove drugove od smrti u užarenoj peći (Dn 6,22; 3,28). U Otkrivenju anđeli prenose poruke, stoje na četiri ugla Zemlje, okružuju Božje prijestolje, trube u trube, izlijevaju čaše Božjega gnjeva i služe Ivanu (Otk 5,2; 7,1; 8,2; 10,1; 12,7-10; 14,6-10).

4. Vremena krize ili nacionalne tragedije

Ovakvo okruženje savršeno odgovara Danielu i Otkrivenju. Daniel je primao poruke dok se nalazio u sužanjstvu. Jeruzalem i njegov hram ležali su u ruševinama, a veliki dio judejskog naroda bio je odveden u Babilon. Ivan se također nalazio u izgnanstvu. Očaj, kriza i progonstvo kulise su obiju knjiga. Svrha poruka upućenih ovoj dvojici vizionara u takvim okolnostima bila je se uvjere kako, unatoč prividu, Bog i dalje upravlja poviješću. Božanska namjera će se na kraju ipak ostvariti, Božji narod će biti opravdan, a Božje kraljevstvo uspostavljeno. Dok su bili izloženi patnjama, božanske poruke donosile su im utjehu i nadu.

Slično tome, i Ezekiel je pisao u izgnanstvu, a i Joelova apokaliptika je nastala u vrijeme pustošenja (Jl 1). S druge strane, Zaharija je pisao nakon povratka Židova iz izgnanstva. Nije sasvim jasno jesu li krize pridonijele nastanku apokalipse u Mateju 24/Marku 13/Luki 21 ili u Pavlovim spisima. Izgleda da su Isusove riječi bile izrečene nakon slučajnih primjedbi učenika (Mt 24), a Pavlove zbog pogrešnih ideja koje su kružile među vjernicima (2 Sol 2,1.2).

Prema tome, ne možemo tvrditi da biblijska apokaliptika uvijek nastaje u kriznim vremenima ili u trenucima nacionalne tragedije, iako se to može reći za Daniela i Otkrivenje.

5. Izrazite suprotnosti

Biblijska apokaliptika obilježena je izrazitim suprotnostima. Pisci ističu nezaobilaznu razliku između dobra i zla, sadašnjosti i budućnosti, onoga što je iznad nas i onoga što je ispod nas.

Daniel naglašava ostru razliku između sadašnjih prolaznih kraljevstava ovoga svijeta i budućeg vječnog Božjeg kraljevstva (Dn 2,21.44; 4,3.34.35; 6,26; 7,14.27). On opisuje suprotnost između sile maloga roga i Bića sličnog Sinu Čovječjem, dakle, između progonitelja i progonjenog (Dn 7). Ivan pravi razliku između Božjeg pečata i žiga Zvijeri, između podle Zmije i vjernih svjedoka, čiste Žene i nakićene Bludnice, nebeskih vojski i sila zla, Jeruzalema i Babilona (Otk 7,2; 9,11-19; 12,1; 13,16; 17,1; 18; 21,2).

Nigdje u Bibliji Nebo i Zemlja nisu tako blizu kao u Otkrivenju. Ovaj odnos između onoga što je gore i onoga što je dolje nazvan je vertikalnim kontinuitetom. Međutim, Daniel slika i nebesko okruženje u vezi s aktivnostima koje se odvijaju na Zemlji. Prorok promatra događaje koji se odigravaju na Nebu istodobno s događajima koji se zbivaju na Zemlji (usp. Dn 7,8-14). Veliki sukob između anđeoskih bića ima paralelu u sukobima dolje na Zemlji (usp. Dn 10,12-20). Značenju Kristovog križa dana je kozmička perspektiva u Otkrivenju 12, gdje prikazuje njegovu važnost i za prošlost i za budućnost, za gornje i donje kraljevstvo.

6. Slikoviti prikazi

Apokaliptički spisi puni su slikovitih prikaza. Simboli u apokaliptičkim kompozicijama po svojoj su naravi često duboki i složeni. Dok prorok govori o običnoj zvijeri, apokaliptički pisac vidi zvijer s deset rogova i sedam glava, koja sliči leopardu, ima medvjede šape i lavlju njušku (Otk 13,1.2).

Složeni, slikoviti i opširni prikazi utkani su u tapiseriju poruke i kod Daniela i kod Ivana u Otkrivenju. Vidimo krilate lavove i leoparda; mali rog s očima i ustima; Biće slično Sinu Čovječjemu s kosom bijelom kao vuna, s očima koje se žare kao vatra, nogama koje su slične mjedi rastopljenoj u peći, s glasom koji odjekuje kao šum velikih voda; vidimo skakavce slične konjima s ljudskim licem, s dugom ženskom kosom i zubima kao u lava (Dn 7,4.6; Otk 1,12-16; 9,7-9).

U biblijskoj apokaliptici, osim u Danielu i Otkrivenju, ne nalazimo ni traga tako obilnoj uporabi simbola. Međutim, jezik je dojmljiv, susrećemo se s grafički oslikanim jezičnim figurama i snažnim kontrastima.

7. Kraj povijesti

Biblijska apokaliptika prikazuje Božje dalekosežne planove koji se ostvaruju tijekom povijesti. Proročanstva o pojavi i padu kraljeva i kraljevstava naglašavaju da Bog upravlja poviješću. U Danielu, na primjer, Bog je predodredio zbivanja u Nabukodonozorovom Babilonu koja daju mjesta Medo-Perziji i Grčkoj (Dn 2,38; 8,20.21). Pojavljivat će se i druge moćne sile dok konačno nerazorivo i pobjedonosno Božje kraljevstvo ne zamijeni sve ljudske vlasti (Dn 2,44; 7,18.27). Na sličan način i Otkrivenje 12-14 opisuje niz događaja koji čitatelja vode od sukoba na Nebu do Isusove smrti na križu, kroz "jedno vrijeme i dva vremena i polovinu vremena", do zemaljske žetve prigodom drugog Kristovog dolaska.

Zoru novog doba najavljuju fizička, politička i moralna zla. Besprimjerno vrijeme nevolja, potresa, ratova i krvoprolića znaci su vremena (Dn 12,1). Kozmičke smetnje pojavit će se na Suncu, Mjesecu i zvijezdama (Mk 13,24.25; Otk 6,12.13). Najavljujući kraj sadašnjeg doba, nebo će se saviti kao svitak, a planine i otoci pomaknut će se sa svog mjesta (Otk 6,14).

Daniel je uvjeren: "Jer ono što je određeno, to će se ispuniti" (Dn 11,36). "Sedamdeset je sedmica određeno" Danielovom narodu i Jeruzalemu (Dn 9,24). Viđenja u Danielu i Otkrivenju otkrivaju da će se doista ostvariti sve što je Bog odlučio. U snovima i viđenjima nisu navedeni nikakvi uvjeti pod kojima bi ljudi mogli promijeniti smjer događaja koji je Bog odredio. Budućnost svemira je odlučena i ništa što bi slušatelji ili čitatelji biblijske apokaliptike mogli učiniti, neće promijeniti ovaj plan.

Daniel proriče sud koji će prethoditi eshatonu. Kraj će doći usred nezamislivog vremena nevolje od kojeg će biti izbačeni "svi koji se nađu zapisani u Knjizi". Prorok je dobio uvjerenja da će mnogi od onih koji spavaju u prahu zemljinu ustati, a "umnici će blistati kao sjajni nebeski svod, i koji su mnoge učili pravednosti, kao zvijezde navijeke, u svu vječnost" (Dn 12,1-3; usp. 7,9-14).

Eshatološki scenarij u Otkrivenju uključuje kozmičke poremećaje i eshatološke potrebe (Otk 6,12.13.16); Krist u ulozu nebeskog ratnika kreće u bitku protiv Zvijeri, Lažnog proroka, zemaljskih kraljeva i njihovih vojski (Otk 19,11-21); Sotona je zatvoren na tisuću godina, a zatim, oslobođen, vodi svoje čete protiv tabora svetih (Otk 20); davao, smrt i grob bivaju uništeni; uskršavaju pravedni i vladaju s Kristom: odvija se posljednji sud (Otk 20); stvara se novo nebo i nova zemlja te osniva Sveti Grad (Otk 21;22).

U ostalim biblijskim apokaliptičkim spisima ne nalazimo takvo obilje pojedinosti koje pružaju Daniel i Otkrivenje. To ne iznenađuje, jer ti spisi i nisu tako opširni. Međutim, u njima, kao i u Danielu i Otkrivenju, zapažamo usmjerenost na kraj ljudske povijesti, kad će Bog učiniti kraj sadašnjem svijetu i ustoličiti svoju vladavinu.

C. Odnos prema klasičnom proroštvu

Biblijsku apokaliptiku moramo promatrati kao dio biblijskog proroštva. Apokaliptički dijelovi Izaije, Ezekijela, Joela i Zaharije koje smo spomenuli, nalaze se usred proročkih vijesti. Knjiga proroka Daniela od početka je bila svrstavana među proročke knjige hebrejskog kanona (Hasel u Holbrook 1986., sv. 2, str. 150), a Isus njezinog pisca naziva "prorok Daniel" (Mt 24,15). I posljednja knjiga Biblije, koja je dovela do pojave riječi "apokalipsa", nazvana je "ova proročka knjiga" (Otk 22,19).

Izuzimajući Daniela, književna djela od Izaije do Malahije obično se svrstavaju među klasična proročka djela. Ona su nastala kao rezultat rada niza posebnih hebrejskih ličnosti – proroka.

Prorok (*nābī'*) je bio Gospodnji glasnik. Njega je Jahve podigao, izabrao i osposobio da "riječ Gospodnju" objavi svojem narodu, a ponekad i okolnim narodima. Prorok je govorio u Jahvino ime objavljujući odvažno, a ponekad i uz opasnost po život, poruke koje mu je Gospodin objavio. "Riječ Gospodnja" koja je objavljivala božansku volju, odnosila se na široku lepezu raznih predmeta. Mnoga proročanstva bavila su se trenutačnim zbivanjima osuđujući grijeha kao što su pijanstvo, idolopoklonstvo, prihvaćanje poganskih običaja susjeda, tlačenje siromašnih, nepravda, podmićivanje, nemoral, duhovna otupjelost, pozivajući pojedince ili cijeli narod na pokajanje. Takve su poruke bile izricanja, a ne proricanja i od njih se sastoji veliki dio klasičnog proroštva.

Međutim, druga su proročanstva objavljivala budućnost. Ona su proricala uspon i pad kraljeva i svećenika ili nesreće koje će Gospodin pustiti na grad ili narod. Ponekad su objavljivala

i Jahvine kazne nad drugim narodima i gradovima izvan Izraela. Vrijeme predviđeno u proročanstvu moglo je biti kratko (40 dana, Jon 3,4), određeni broj godina (40 godina, Ez 4,6) ili se odnosilo na neodređenu budućnost.

Veoma značajan izraz u ovoj vrsti proročanstava jest "dan Gospodnji". Njime se opisuje Jahvin gnjev i kažnjavanje nekoga grada, Njegovog naroda, nekog stranog naroda ili cijele Zemlje (Iz 2,12; 13,6; Ez 30,3; Am 5,18; Sef 1,14).

Nisu sva proročanstva najavljivala kazne i uništenja. Hebrejski proroci nisu pretkazivali samo razaranje Jeruzalema i odvođenje naroda u izgnanstvo, već i povratak iz sužanjstva i obnovu zemlje, ali i Jahvino kažnjavanje Izraelovih neprijatelja.

Novi zavjet ne sadrži ništa što bi se moglo usporediti s klasičnim proroštvom. Međutim, Isus iz Nazareta je objavljivao, naučavao i živio kao proroci. Mnogi Njegovi suvremenici smatrali su Ga prorokom, čak i nekim starim prorokom koji je uskrsnuo. Isus bi se s pravom mogao smatrati ispunjenjem i vrhuncem starozavjetnih proroka. Među Njegovim porukama možemo naći i pretkazanja. U novozavjetnoj Crkvi proroštvo je nastavljeno kao dar Svetoga Duha (1 Kor 12,10; Ef 4,11); međutim, budući da je Crkva, a ne narod, bila primatelj božanskih poruka, uloga proroka nužno se promijenila (vidi Duhovni darovi IV. A-C; VIII. A. B).

Biblijske apokaliptičke spise moramo staviti u ovaj prilično široki okvir biblijskog proroštva. Biblijska apokaliptika spada među biblijski proročki materijal ne kao njegov ukupni zbroj, već kao njegov važan i naglašen dio.

Kao što je već rečeno, posebne karakteristike biblijske apokaliptike djelomično prelaze okvire klasičnog proroštva, ali, ukupno uzevši, ona čini profil koji opravdava odvojenu klasifikaciju. Kad čitamo Daniela i Otkrivenje, odmah vidimo da smo se suočili s različitim građom i po obliku i po sadržaju. Isto se događa kad čitamo Izaiju 24, Ezekijela 38, Joela 2, Zahariju 9, Mateja 24 ili 2. Solunjanima 2. To nije kao da smo se sreli s novim piscem, već s potpuno drugačijim načinom komuniciranja. Promjena bi se grubo mogla usporediti s promjenom koju čitatelj osjeća kad u istoj knjizi pisac prelazi s proze na poeziju, ili čak s riječi na slike.

Međutim, istodobno se ne može povući oštra i jasna crta razdvajanja između klasičnog proroštva i biblijske apokaliptike. Zapažamo uzajamnu povezanost na različitim razinama. Na primjer, snovi i viđenja, koji su tako karakteristični za Daniela i Otkrivenje, pojavljuju se u određenoj mjeri i u klasičnom proroštvu: Amos govori u simboličkim viđenjima (Am 7,7-9; 8,1-3). Ezekijela, Danielovog suvremenika, prati nadnaravno biće (Ez 40,3). U Zahariji 4 pojavljuje se anđeo, razgovara s prorokom i daje mu tumačenje viđenja.

No ne radi se o tome može li se neka karakteristika apokaliptike sresti u klasičnom proroštvu, već o *učestaloj pojavi* tih karakteristika u biblijskoj apokaliptici. I doista, bez obzira na ove karakteristike koje se preklapaju, mi jasno zamjećujemo da postoji razlika između klasičnog i apokaliptičkog proroštva što se tiče elementa pretkazanja.

Proročanstva sadrže pretkazanja koja su prvenstveno lokalne naravi i odnose se na ono vrijeme. U nekim slučajevima značenje tih proročanstava se proširuje pa dobivaju šire značenje koje ih povezuje s vremenom svršetka. Apokaliptička proročanstva, sa svoje strane, imaju trajnu perspektivu koja se razvija tijekom vremena i obuhvaća cijelu povijest.

Druga temeljna razlika leži u karakteru njihovih pretkazanja. Neapokaliptička proročanstva kao da očekuju budućnost koja će se razviti iz sadašnjosti, dok biblijska apokaliptika najvećim dijelom proriče budućnost koja će prodirjeti u sadašnjost.

Također se razlikuje način na koji uvjetovanost utječe na klasična i apokaliptička pretkazanja (vidi II. B).

D. Apokaliptika u biblijskom modelu

Odnos između klasičnog proroštva i biblijske apokaliptike koji smo upravo opisali – apokaliptike kao dijela biblijskog proroštva, ali s posebnim karakteristikama – veoma se razlikuje od gledišta koje su imali zagovornici povijesno-kritičke škole. Budući da su nastojali ustanoviti poseban apokaliptički smjer u literaturi prikupljajući mnoštvo nebiblijske građe, za njih je biblijska apokaliptika prestala biti posebnom kategorijom. Umjesto toga, ona se pojavila kao nešto što je uneseno u Bibliju, vjerojatno od strane nepoznatih pisaca koji su svoje radove pripisali biblijskim ličnostima da bi stekli vjerodostojnost. U skladu s ovim mišljenjem, Knjigu proroka Daniela nije napisao Daniel, već netko drugi u drugom stoljeću prije Krista; Isus nije izrekao apokaliptička proročanstva u Mateju 24, Marku 13 i Luki 21; Pavao je samo posudio tekstove židovskih apokaliptičara kad je pisao 2. Solunjanima, a Otkrivenje nije napisao apostol Ivan (vidi Tumačenje, IV. F. 1-4).

Međutim, kad biblijsku apokaliptiku proučavamo odvojeno, stječemo potpuno drugačiju sliku. Tada vidimo kako se apokaliptika pojavljuje u okviru biblijskog proroštva prije babilonskog sužanjstva. Tijekom izgnanstva apokaliptika se dalje razvija, budući da Daniel velik dio svoje knjige objavljuje u tom obliku. I na kraju, u Novome zavjetu cijela jedna knjiga – s pravom posljednja u biblijskom kanonu, u kojoj je apokaliptično usredotočeno na posljednje vrijeme – pisana je kao apokalipsa.

Svi pokušaji da se podrijetlo biblijske apokalipse traži u nekanonskoj apokaliptičkoj literaturi doživjeli su neuspjeh. Umjesto da se biblijski apokaliptički spisi pripisuju nekanonskim izvorima, mnogo je razumnije pretpostaviti da su nebiblijski apokaliptički spisi nastali kao imitacija biblijske apokaliptike ili barem pod njezinim utjecajem.

II. Tumačenje biblijske apokaliptike

Biblijska apokaliptika pokazuje neke posebne karakteristike koje zahtijevaju posebna pravila tumačenja. Međutim, biblijska je apokaliptika istodobno i dio bogate proročke literature koja se bavi pretkazanjima, pa ta činjenica zahtijeva da odgovorimo na pitanje kako se apokaliptička proročanstva odnose prema neapokaliptičkim proročanstvima. Našu ćemo raspravu ograničiti na pravila tumačenja Daniela i Otkrivenja, dva osnovna djela biblijske apokaliptike. (Vidi Tumačenje, III. E. 3.)

A. Pretpostavke

Način na koji tumač prilazi pretkazanjima u Bibliji ključno je hermeneutičko pitanje.

Biblijski pisci odvažno tvrde da Jahve poznaje budućnost. Njegova sposobnost da proriče buduće događaje odvaja Ga od svih drugih bogova. “Iznesite svoj spor, kaže Jahve, predočite dokaze, kaže kralj Jakovljevi. Nek pristupe i nek nam objave ono što će se zbiti. Ta što su nam

otkrili o onom što bijaše, što se ispunilo, da o tom mislimo? Il' objavite što će biti, da doznamo ono što dolazi? Otkrijte nam što će se poslije zbiti, i poznat ćemo da ste bogovi." (Iz 41,21-23; vidi i 41,26; 43,9; 44,7; 45,21; 48,14) U Novome zavjetu Isus izriče proročanstva kao i drugi proroci, dok Otkrivenje tvrdi da pokazuje "što se ima uskoro dogoditi" (Otk 1,1) "i što će se poslije ovoga dogoditi" (r. 19).

Pretpostavke od kojih, dakle, polazi tumačenje biblijske apokaliptike jesu da Bog zna budućnost i da ju je otkrio u svojoj Riječi. Sva proročanstva Svetoga pisma – uključujući i biblijsku apokaliptiku – moraju se ozbiljno shvatiti kao prikaz budućnosti koju je Bog odlučio otkriti čovječanstvu.

Prema tome, pretkazanja navedena u biblijskoj apokaliptici nisu, kao što neki stručnjaci tvrde, povijesni izvještaji preruseni u proroštvo (izraz za to je *vaticinia ex eventu* – proročanstva nakon događaja). Daniela, na primjer, ne treba datirati u drugo stoljeće prije Krista pod pretpostavkom da opisuje povijesne događaje iz vremena vladavine Antioha Epifana IV. (Dn 11,31). Knjiga proroka Daniela, naime, sadrži niz proročanstava koja se protežu ne samo od Danielovih dana do vremena Antioha Epifana IV., već i do vrhunca povijesti, do posljednjeg dana. (Vidi Tumačenje, IV. F. 3.)

Isus Krist je tako razumio Daniela. Govoreći o njemu, rekao je: "Dakle, kad vidite grozu pustoši, o kojoj govori prorok Daniel, gdje stoji na svetom mjestu – tko čita, nek shvati! – tada neka bježe u gore koji budu u Judeji." (Mt 24,15.16; Dn 8,9-14; 9,27; 11,31) Isus je očito smatrao da je u Njegovo vrijeme ispunjenje tog proročanstva stvar budućnosti – On je vjerovao u vjeredostojnost biblijskih proročanstava. I mi pristupamo biblijskoj apokaliptici s istim stavom.

B. Apokaliptička i neapokaliptička proročanstva

Neki istraživači Biblije smatraju da su sva biblijska proročanstva, i klasična i apokaliptička, uvjetna. Oni smatraju apokaliptičko proročanstvo izražavanjem Božje volje za budućnost. Bog ovisi o oruđu, kakvo je bio izraelski narod, da bi ostvario svoje planove. Ako Izrael iznevjeri, proročanstvo se neće ispuniti. Prema ovom mišljenju proročanstva iz Knjige proroka Daniela nisu se ispunila zbog Izraelove nacionalne i duhovne neposlušnosti.

Suprotno tome, drugi istraživači Biblije tvrde da su apokaliptička proročanstva u Bibliji izraz Božjeg poznavanja budućnosti, Njegovog *predznanja*. Budući da Bog nepogrešivo poznaje budućnost, ova su proročanstva apsolutno izvjesna – nisu uvjetovana nikakvim ljudskim ponašanjem.

Ovo pitanje od presudnog značenja za tumačenje proročanstava, može se riješiti samo po-nimim proučavanjem različitih tipova biblijskih proročanstava koja se bave budućnošću.

1. Neapokaliptička proročanstva

U neapokaliptičkoj biblijskoj literaturi postoje najmanje četiri skupine proročanstava.

a. Proročanstva o Izraelu koja proizlaze iz Saveza. Vjerojatno najveći dio proročanstava u neapokaliptičkoj literaturi spada u ovu skupinu. Proroci iz osmog i sedmog stoljeća prije Krista kore Izrael zbog njegovih grijeha, pozivaju ga da se vrati Jahvi, upozoravaju na neposrednu propast koja mu prijete zbog nevjernosti Savezu.

Prvo poglavlje Izaije klasičan je primjer ovakvih proročanstava. Izrael je pozvan pred Boga koji poziva Nebo i Zemlju kao svjedoke (Iz 1,2). Jahve se tuži da je Njegov narod kriv za golemu

glupost. Premda se nježno brinu o tom narodu, oni nisu pokazali ni osnovnu zahvalnost jednog vola ili magarca (rr. 2.3). Njihov neuspjeh da žive u okvirima Saveza prikazan je neetičkim postupcima (rr. 4.15.17.21-23) i formalističkim obavljanjem vjerskih obreda (rr. 11-14). Zbog Izraelova grijeha zemlja je bila opustošena (rr. 5-9) kad je Jahve kaznio narodni otpad. Ipak, nije ga potpuno odbacio. Ostavio je sebi ostatak (rr. 9). Sada ga poziva da se vrati Savezu: "Hajde, dakle, da se pravdamo, govori Jahve." (rr. 18) Budući da je Jahve Bog vjeran svojem Savezu, budući da ostaje vjeran unatoč ljudskoj nevjeri, budući da Njegova dobrota (*Ḥesed*) i milost tvore samu srž Saveza, ima nade za Izrael – postoji mogućnost oprosta i obnove (rr. 25-27).

Povijest Izraela koja je zapisana u Starome zavjetu, pokazuje ciklični razvoj. Blagostanje, otpad, propadanje, pokajanje, obnova – to su ciklusi koji se ponavljaju u Sucima, Kraljevima i Ljetopisima. Kao da se sve upravlja prema načelu: "Htjednete l' me poslušati, uživat ćete plodove zemaljske. U buntovništvu ako ustrajete, proždrijet će vas mač." (Iz 1,19.20)

Povijest Izraela sa svim svojim usponima i padovima pokazuje istinitost teksta u Ponovljenom zakonu 28. Ovaj ulomak opisuje dva puta koji se otvaraju pred mladom nacijom. Ako narod "poslušava glas Jahve, Boga svoga, držeći i vršeći sve njegove zapovijedi", bit će bogato blagoslovljen – materijalno, nacionalno i duhovno (rr. 1-14). Međutim, ako narod bude nevjeran uvjetima Saveza, Izrael će zadesiti strašne kazne dok ne postane poslovice među svim narodima (rr. 15-68).

Proroci su se stalno obraćali grešnom narodu imajući u vidu ove blagoslove i prokletstva. Međutim, trebamo li ove riječi proglasiti proročanstvom koje najavljuje budućnost?

Ovdje se jasno vidi element uvjetovanosti: ishod ovisi o ponašanju naroda. Da ove riječi znače "proročanstvo" u smislu Jahvine poruke, također je jasno – proroci su svjesni božanskog poticaja. Međutim, ovakve poruke ne možemo proglašavati *pretkazanjima* u smislu da otkrivaju nepoznatu budućnost. Umjesto toga, ona samo primjenjuju "zakon" Saveza, nešto što je uspostavio sam Jahve.

Element pretkazanja ovdje nije nimalo snažniji od novozavjetne paralele: "Tko vjeruje u njega, tomu se ne sudi; a tko ne vjeruje, već je osuđen, jer nije vjerovao u ime jedinorođenoga Sina Božjega." (Iv 3,18) Ovdje je riječ o nečemu što je poznato, stvarnom Božjem planu za čovječanstvo. Ovaj plan je Bog zamislio i o njemu se ne može pregovarati.

Proročanstva u ovoj prvoj skupini jesu obećanja ili prijetnje Saveza, a ne "uvjetna" proročanstva. Ova se primjedba odnosi i na odredbe saveza s Abrahamom. Kao obećanja u Ponovljenom zakonu 28, one kao odgovor pretpostavljaju poslušnost (Post 12,1-3; 13,14-18; 15; 17; 18,17-19; 21,1-13; 22,1-18).

b. Kratkoročna proročanstva. Mnoga kratkoročna starozavjetna proročanstva ne mogu se svrstati među blagoslove i kazne povezane sa Savezom. Ona obuhvaćaju okolne narode, a u nekim slučajevima pojedince.

Premda je Jahve sklopio Savez s jednim narodom – Izraelom, On i dalje ostaje Gospodar svijeta. On ne osuđuje pokvarenost u svojem narodu, a da za nju ne bi mario u okolnim narodima. Prema tome, i okolnim narodima će biti suđeno (Iz 13; Jr 46-51; Ez 25-32; Am 1; 2).

Međutim, proročanstva koja se odnose na okolne narode ne mogu se tako jasno protumačiti kao obećanja i kazne vezane uz Savez s Izraelom. Postoji izvjesna napetost između uvjetovanosti proročanstva i božanske suverenosti.

U nekim slučajevima božanska obećanja ili sudovi ovise neposredno o ljudskim odlukama.

“Objavim li jednom kojem narodu ili kojem kraljevstvu da ću ga iskorijeniti, uništiti i razoriti, i taj se narod, protiv kojeg sam govorio, obrati od opaćina i zloća, tada ću se ja pokajati za zlo koje mu bijah namijenio. Objavim li kojem narodu, ili kojem kraljevstvu, da ću ga izgraditi i posaditi, a on stane činiti što je zlo u mojim očima, ne slušajući glasa mojega, pokajat ću se za dobro koje sam im obećao.” (Jr 18,7-10)

To što nisu spomenuti uvjeti, ne znači nužno da nema uvjetovanosti. Ako proročanstvo proistječe iz Saveza, ako je povezano s blagoslovom ili prokletstvom ovisno o čovjekovom odgovoru, onda je ono uvjetno, čak i kada to nije jasno rečeno (Jr 31,35-37).

Jona je najočitiji primjer uvjetovanosti. Promjena u ljudima vodi do promjene u božanskom planu (Jon 3,9.10). Završna rečenica u knjizi opisuje Božji karakter, pravednost i milosrđe u svim Njegovim postupcima: “A meni da ne bude žao Ninive, grada velikoga, u kojem ima više od sto i dvadeset tisuća ljudi koji ne znaju razlikovati desno i lijevo, a uz to i mnogo životinja!” (Jon 4,11)

Jahve ne uništava iz hira. Premda Izraelovi susjedi nisu obuhvaćeni Savezom, Gospodar cijele Zemlje s njima će pravedno postupati, što god to značilo. Kad neki narod propada, možemo biti sigurni da je to zbog njegove velike pokvarenosti. Zapazimo da je Jonino proročanstvo protiv Ninive samo jedno u nizu proročanstava koja je Jahve preko svojih vjesnika izgovorio protiv toga grada. Prorok Nahum zorno prikazuje konačan kraj Ninive (Nah 1,1; Sef 2,13-15).

Proročanstvo o Ninivi nije tipično za proročanstva o narodima. Od Izaije do Malahije nema drugog primjera da je prorok bio poslan osobno objaviti propast. Kako su narodi čuli za božanske prijetnje (možda ponekad preko izaslanika; vidi Iz 21; Jr 27) i jesu li ih uvijek čuli, nije nam otkriveno. Ova strašna proročanstva svrstavaju se u okvire božanske izvjesnosti; Jahve je odlučio da se kazna ne može odgađati.

Razmotrimo dva izrazita primjera takvih Izaijinih proročanstava o narodima. U desetom poglavlju dramatski je rečeno: “Jao Asiru, šibi gnjeva mojega, prutu kojim srdžba moja zamahuje!” (Iz 10,5) Ovdje se Asirija pojavljuje kao božansko oruđe za kažnjavanje Izraela. Ali oholaj će Asiriji i samoj doći kraj nakon što se ostvari božanska namjera (rr. 12-19). No ovim proročanstvom prešli smo iz područja uvjetovanosti na područje božanske suverenosti.

Drugi primjer je proročanstvo o Kiru (Iz 44,28; 45,1-6). Ovdje je jedan neznabožački vladar pozvan po imenu (Iz 45,1-6) mnogo godina prije svojeg rođenja, da vrati Izraelce iz babilonskog sužanjstva i tako ostvari Jahvin plan. Ni ovo nije uvjetno proročanstvo; ono se može objasniti jedino božanskim predznanjem i Njegovom suverenosti.

U Novome zavjetu nema mnogo kratkoročnih proročanstava, ali neka ipak možemo naći. Prorok Agab pretkazuje glad (Dj 11,28); Pavlovi prijatelji, nadahnuti Svetim Duhom, govore o okovima koji ga očekuju u Jeruzalemu (Dj 20,23; 21,10.11). Najznačajnije kratkoročno proročanstvo, međutim, odnosi se na razaranje Jeruzalema i hrama (Mt 24; Mk 13; Lk 21). Uvjetovanost se ni u jednome od njih ne spominje. Kod Pavla bi jedini “ako” bila njegova odluka da ide ili ne ide u Jeruzalem. Nema nagovještaja da bi pretkazano razaranje Jeruzalema moglo biti nečim uvjetovano. Jedino se postavlja pitanje: “Kad će biti?” (Mt 24,3)

Prema tome, kad tumačimo kratkoročna proročanstva nevezana uz blagoslove ili prokletstva Saveza, očito je da ona mogu i ne moraju biti uvjetovana ljudskim odgovorom. Božanska vladavina i ljudske odluke isprepliću se i međusobno djeluju.

c. Dugoročna proročanstva. Ponekad se suočavamo i s dugoročnim proročanstvima koja se protežu do kraja vremena. Za takva proročanstva je karakterističan izraz “dan Gospodnji”. Ovaj izraz označava božanski sud nad nekim narodom ili gradom; to je dan obračuna kad se pravedna kazna više ne može odgađati. Iako se izraz “dan Gospodnji” obično odnosi na kaznu koja prijeti Izraelu, on postupno dobiva i šire značenje. U nekim proročanstvima njime se najavljuje kraj svemu, jer kažnjavanje Izraela dobiva kozmičke razmjere (Jl 1,15; 2,1; 3,14; Iz 2,2.12; 34,8; Am 5,18-20; Ez 7,19; Sef 1,7.14.18; 2,2; 2 Pt 3,7-12).

Iz ovih činjenica proizlazi da neka proročanstva mogu imati dvostruko značenje. Dok nas njihov izvorni kontekst upućuje na Izrael kao narod kojemu su upućene poruke, ona se također mogu primijeniti na prilike koje će vladati pri kraju povijesti ljudskog roda kad su sudovi nad Izraelom prikazani na platnu slike cijelog svijeta.

Novi zavjet sadrži mnoga dugoročna proročanstva. Teško je odrediti duljinu razdoblja koje su novozavjetni pisci imali pred očima budući da je Novi zavjet prožet snažnom sviješću o neposrednosti i blizini kraja (Mt 24,34; Rim 13,11.12; 1 Sol 4,15; Heb 10,37; Otk 1,3; 22,20). Pitanja postavljena u vezi s ovom novozavjetnom sviješću o neposrednoj blizini kraja navela su mnoge kršćane svih uvjerenja na duge rasprave. (Vidi Drugi dolazak, II. D.)

Ostavljajući po strani tekst u Marku 13 (Mt 24; Lk 21) i u Otkrivenju, možemo jasno vidjeti da Novi zavjet pretkazuje događaje koji će utjecati na Crkvu. Na primjer, prije drugog Kristovog dolaska treba se pojaviti “Čovjek grijeha” (2 Sol 2,3); treba doći do pobune (Dj 20,29.30); nastat će “teška vremena” (2 Tim 3,1-9); pojačat će se progonstva (1 Pt 4,12). A najvažniji događaj, događaj nad događajima, Isusov je povratak na oblacima (Dj 1,9-11; Iv 14,1-3; 1 Sol 4,14-18). Ovaj događaj prožima cijeli Novi zavjet, a ne samo njegove apokaliptičke dijelove, nadahnjujući njegove poruke nadom i očekivanjem.

U ovim dugoročnim proročanstvima nigdje se ne pojavljuje načelo uvjetovanosti. Ona odzvanjaju sigurnošću u božansko predznanje, pa su zato prikazana kao neizbježna. Iako nitko osim Oca ne zna točan datum parusije, sam događaj je točno određen, potpuno siguran.

d. Proročanstva o prvom Kristovom dolasku. Pavao je napisao Galaćanima: “Ali kada dođe punina vremena, posla Bog svoga Sina, rođena od žene, rođena pod Zakonom.” (Gal 4,4) Prema tome, prvi Kristov dolazak, utjelovljenje, nije bio slučajan. Umjesto toga zbilo se onako kako je odredila Božja mudrost. Premda su iskreni Božji sljedbenici stoljećima očekivali dolazak Mesije, Bog je imao svoj raspored vremena; kad se navršilo vrijeme, On se pojavio. Crkveni povjesničari često su skretali pozornost na način na koji je “svijet” bio pripremljen za Isusovo rođenje; no osim toga trebamo prepoznati božansko ostvarivanje plana spasenja.

Dolazak Mesije, Abrahamovog potomka u kojemu će se blagosloviti svi narodi na Zemlji (Post 12,3), svakako je dio zavjetnih obećanja danih Izraelu. Međutim, ovaj dolazak daleko nadmašuje sam Savez jer je Mesija došao svim narodima, a ne samo Izraelu. Upravo prelaženje okvira Saveza ukida uvjetovanost zavjetnih obećanja o blagoslovima i kaznama. Je li dolazak Mesije bio odgođen zato što Izrael nije pripremio svijet za Njegov dolazak? O tome nema nagovještaja. Svakako da su pripreme koje su obavili bile slabašne, ali je Mesija ipak došao. Morao je doći! Kad je došla punina vremena, Bog Ga je poslao na svijet.

Čini se nemogućim primijeniti načelo uvjetovanosti na proročanstva o Mesiji. Ne možemo govoriti o nekakvoj uvjetovanosti proročanstava o tome da će se On pojaviti kao pripadnik

Judinog plemena (Post 49,10), da će se roditi u Betlehemu (Mih 5,2), da će biti Spasitelj, da će na sebe uzeti naše grijeha (Iz 53). Više puta Matej navodi starozavjetna proročanstva, dodajući formulu: "A sve je to bilo da se izvrši što je Gospodin rekao po proroku." (Mt 1,22; 2,15.17.23; 4,14; 8,17) Čak je i Njegovo ime bilo najavljeno Mariji prije Njegova rođenja (Mt 1,21) – svaka-ko kao dio mikrokozma božanske predodređenosti Mesijinog prvog dolaska. Osim određenih proročanstava koja bismo mogli nazvati mesijanskima, cijeli je Stari zavjet prožet očekivanjima Njegova dolaska. Radi se o očekivanju koje raste, a usmjereno je na rođenje koje se slavi u Novome zavjetu. (U nekim starozavjetnim proročanstvima o Mesiji stapaju se dva dolaska – npr. Iz 11,1-9.)

e. Zaključci. Klasifikacija neapokaliptičkih dijelova biblijskog proroštva otkriva složenost podataka. Uvjetovanost se pojavljuje kao važno načelo klasičnih proročanstava. Ovo se odnosi na velik dio Staroga zavjeta u kojemu se zapravo ponavljaju obećanja i prijetnje Saveza, a odnosi se i na dijelove proročanstava o narodima koji okružuju Izrael. Međutim, nisu sva neapokaliptička proročanstva uvjetovana: među kratkoročnim i dugoročnim pretkazanjima nalazimo i proročanstva kod kojih dolazi do izražaja sigurnost ispunjenja bez obzira na ljudsko ponašanje.

2. Proročanstva u Danielu i Otkrivenju

Istražiti biblijsku apokaliptiku znači ući u sasvim drugo područje. Iako se apokaliptika pojavljuje u Izraelu ili Maloj Aziji, ona prelazi njihove granice. Bilo da u prvom redu upućuje božansku poruku narodu u izgnanstvu (Dn) ili crkvama koje prolaze kroz teško progonstvo (Otk), ona prelazi neposredni okvir u kojemu je nastala. Apokaliptika ima kozmičku širinu, prati kontinuitet svjetske povijesti i usmjerena je na vrijeme svršetka.

a. Daniel. Između proročanstava Danielu 2; 7; 8; 12 i proročanstava koja nalazimo u Izaciji, Jeremiji i Ezekielu postoji velika razlika. U Danielu Izrael nije u prvom planu, a nema ni prijetnji. Na njihovo mjesto dolazi panorama zbivanja, smjena kraljevstava koja vodi eshatonu. Mi postajemo svjedoci zbivanja na svjetskoj pozornici; božansko predznanje otkriva tijek budućnosti.

Jahve "mijenja doba i vremena", uklanja i postavlja kraljeve; "otkriva dubine i tajne" (Dn 2,20-22). On otkriva tajne, objavljuje što će biti (rr. 28.29). "Po svojoj volji postupa on s vojskom nebeskom i sa žiteljima zemaljskim" i nitko ne može omesti Njegov plan (Dn 4,32). On "ima vlast nad kraljevstvom ljudskim i stavlja mu na čelo onoga koga on hoće" (Dn 5,21).

Ove misli imaju kao potku božansku vladavinu i Njegovo predznanje. U ovom prikazu ljudska strana povijesti, premda je prikazana vrhuncima i padovima Božjeg naroda, odvija se prema odredbama Jahve kao Gospodara povijesti. I ovdje uzalud tražimo element uvjetovanosti.

Pred nama su izložena razdoblja proročkog vremena. Ona su dugačka. U skladu s panoramskim prikazom povijesti, takva i moraju biti. Slušamo o 1260 dana vladavine bezbožne sile malog roga (Dn 7,25) i o 2300 večeri i jutara kad će se Svetište očistiti nakon zlih djela maloga roga (Dn 8,14). Uzimajući u obzir okvir, ova vremenska proročanstva ne možemo uzeti doslovno.

Pošto je naše izučavanje klasičnog proroštva pokazalo važnost nalaženja veza sa Savezom, na ovaj motiv trebamo obratiti pozornost i u Knjizi proroka Daniela. Misao o savezu pojavljuje

se u dva niza proročanstava – u 9. i 11. poglavlju. Ali ova pojava ne ukazuje na to da je bilo kakva uvjetovanost sakrivena pozadina Knjige proroka Daniela.

Prvo moramo jasno razlikovati Danielove vlastite nade i razumijevanje od budućnosti koju mu otkriva Jahve kao Gospodar povijesti. Premda je istaknuta ličnost javnog života, Daniel je zapravo sužanj – zajedno sa svojim narodom. Jeruzalem je u ruševinama; Svetište je opustošeno. U takvoj situaciji Daniel moli za obnovu svojeg naroda, svojega grada i svojeg Svetišta (Dn 9,1-19). Njegova se molitva temelji na Savezu: opustošenje je došlo kao ispunjenje prijetnji “kao što je zapisano u Zakonu Mojsijevu” (r. 13); ali taj isti Zakon daje nadu u Jahvinu milost.

Međutim, otkrivenja dana Danielu daleko nadilaze povijest Izraela. Tako Daniel nije mogao shvatiti viđenje u 8. poglavlju, koje se bavi Svetištem (r. 27). Na isti način odgovor na njegovu molitvu daleko nadmašuje obnovu grada i hrama i proteže se do Mesije (Dn 9,24-27).

Izrael i Savez spomenuti su i u proročanstvu u 11. poglavlju (rr. 22.28.30-35). Možda je značajno da, kao i u Danielu 9,24-27, apokaliptička narav 11. poglavlja daleko manje dolazi do izražaja nego što je to slučaj s 2., 7. i 8. poglavljem. Čak ako 11. poglavlje uključimo u apokaliptičke tekstove, moramo uzeti u obzir dvije činjenice: u njemu se sudbina Izraela obrađuje kao razmjerno manje važna tema – osnovna je pozornost usmjerena na sukob između “kralja Sjevera” i “kralja Juga” bez ikakvog nagovještaja uvjetovanosti. Sama narav proročanstva, koje zalazi u pojedinosti i traje tijekom mnogih naraštaja, snažno govori protiv uvjetovanosti kao čimbenika u tumačenju.

b. Otkrivenje. Knjiga Otkrivenja slična je Knjizi proroka Daniela. Ivanu je bilo rečeno da zapiše “što si vidio: sadašnje stanje i ono što će se poslije dogoditi” (Otk 1,19). On vidi borbu Božjeg naroda, prizor posljednjeg suda (Otk 20) i narod ostatka u vrijeme svršetka, koji ostaje vjeran i odan Bogu – “koji čuva Božje zapovijedi i vjeru u Isusa” (Otk 14,12). U trenucima kada cjelokupni poredak u svijetu prestaje postojati, kad sile zla vrše posljednji napad i kad se na njima izvršava božanska kazna, Božji narod ostaje siguran. A nakon sveopćeg kaosa, nakon strašnih zbivanja koja su prethodila Kristovom drugom dolasku, konačno se pojavljuje “novo nebo i nova zemlja gdje pravda živi”.

Tako je završena velika borba, stoljetni sukob između Krista i Sotone. Završena je zato što ju je Bog završio. Njezin kraj je isto tako siguran kao i Božja vladavina nad vremenom i prostorom. (Vidi Velika borba, I–V.)

c. Zaključak. Stoga zaključujemo da, osim tekstova u kojima je Savez s Izraelom vodeća misao, apokaliptička pretkazanja u Danielu i Otkrivenju nisu uvjetovana. Božanska vladavina i Njegovo predznanje temeljne su ideje.

C. Historicismam

Prema svjedočenju same Knjige proroka Daniela, proročke poruke u njoj bile su zapisane tijekom babilonskog sužanjstva. Vrhunac ovih proročkih pretkazivanja je uspostavljanje Božjeg kraljevstva. Opće je prihvaćena činjenica da Otkrivenje potječe s kraja prvog stoljeća. Završna točka novozavjetne apokalipse je Kristov drugi dolazak, nakon kojega slijedi milenij i uspostava novog neba i nove zemlje.

Ove su dvije apokalipse očito međusobno povezane. Ivan je izabrao nekoliko Danielovih tema i osvjetlio ih u svojem kršćanskom kontekstu (usp. Dn 3 s Otk 13; Dn 7,13.14 s Otk 4;

5; 13,1.2) opisujući paralelno velik dio povijesti koju i Daniel opisuje. Obje knjige završavaju ostvarenjem Gospodnje namjere, premda Ivan proširuje Danielov opis eshatona.

Suprotno lokalnim i onovremenim porukama drugih proročkih pisaca, viđenja Daniela i Ivana nude opis povijesti koja ima svemirske domete. Prema tome, tumačenje apokaliptičkih viđenja mora poštovati kozmički raspon koji počinje s piščevim danom i vodi čitatelja do svršetka vremena. Nema uskog usredotočivanja na godine progonstva Židova za vrijeme Antioha Epifana IV. Ni Ivan nije usmjeren samo na mučeništvo kršćanske Crkve od strane nekog rimskog cara u prvom stoljeću. Ni u jednoj od ovih knjiga pozornost nije usmjerena isključivo na vrijeme svršetka.

Tumačenja koja ispunjenje ovih poglavlja smještaju isključivo u prošlost (povijesno-kritička perspektiva), ili potpuno i prvenstveno u budućnost (fudurizam), ili pak njihovo ispunjenje smatraju samo vječnim sukobom između sila dobra i sila zla (idealizam) ili prikazom kršćanske ere (amilenarizam), ne shvaćaju pravu namjeru i svrhu ovih spisa.

Povijesni kontinuitet u apokaliptičkim viđenjima vidi se iz brojnih vremenskih pokazatelja kao što je niz pridjeva ili riječi “potom”, “poslije” ili “drugi”. Daniel kaže Nabukodonozoru: “*Poslije* tebe ustat će *drugo* kraljevstvo, slabije od tvoga, pa *treće*... a *četvrto* kraljevstvo bit će...” (Dn 2,39.40) Opisujući san u sedmom poglavlju, prorok vidi *prvo* neman sličnu lavu, “kad eno *druga* neman: gle sasvim drukčija: kao medvjed” (Dn 2,4.5). “*Zatim*” Daniel vidi neman sličnu leopardu i “*četvrtu* neman” (Dn 7,6.7; usp. Dn 8,17.19.23.26; 9,24-27; 11,2.6.35.40; 12,1.4).

Slijed zbivanja zapažamo i u borbama u Otkrivenju 12–14. U dvanaestom poglavlju Žena je trudna; porađa se; Dijete je uzeto; Žena bježi u pustinju; u pustinji nalazi utočište tijekom 1260 dana; Zmaj kreće u rat protiv Ostatka njezinog potomstva.

U 13. poglavlju pratimo paradu čudovišta – Zmaj, Zvijer iz mora, Zvijer s kopna – posljednje dvije za svoje postojanje zahvaljuju Zmaju. Pošto nije uspio uništiti sveto Dijete, Zmaj progona ostale “iz njezina potomstva” (Otk 12,13.17). U pokušaju da ostvari svoju namjeru, on “predade svoju moć, svoje prijestolje i veliku vlast” Zvijeri iz mora (Otk 13,2). Ona dobiva smrtonosni udarac, ali se uspijeva izliječiti (r. 3). Prevlast Zvijeri iz mora traje “četrdeset i dva mjeseca” (r. 5).

Četrnaesto poglavlje pandan je trinaestom poglavlju. Ovdje trojica anđela (Otk 14,6-12) objavljuju proglas koji kao pozadinu ima prijevaru Zvijeri s kopna. Njihovo djelovanje prestaje s Kristovim drugim dolaskom (r. 14).

Tako nas upravo oblik viđenja navodi da shvatimo kako se ovdje radi o historicističkom ispunjenju. Tekst u Otkrivenju 12–14 bavi se razdobljem između Kristovog prvog i drugog dolaska.

Brojni pridjevi ponavljaju se kod pečata i truba. Otkrivenje 17,10 tumači sedam glava Zvijeri kao “*sedam* kraljeva, od kojih su *petorica* pala, *jedan* živi, a *posljednji* još nije došao. *Kada* dođe, treba da ostane samo kratko vrijeme.”

Nasuprot ostalim tumačenjima, historicizam – premda ponekad podrivan svakojakim senzacionalističkim, spekulativnim i suprotstavljenim pristupima – pokazuje se kao najvjerodostojniji hermeneutički pristup biblijskoj apokalipsi. Vremenske oznake vode čitatelja kao putokazi na putovanju koje započinje u piščevo vrijeme i završava u Božjem vječnom kraljev-

stvu. Staza kojom nas historicizam vodi ne gubi se nakon nekoliko kratkih koraka (kao što to nagovještava povijesno-kritička metoda) niti se pojavljuje ni iz čega (kao što bi htio futurizam). Umjesto toga, ona se pruža kao neprekinuta crta, ponekad pomalo krivudajući, naizgled se čak i povlaćeci, ali nas uvijek sigurno vodi prema eshatonu.

D. Načelo “dan za godinu”

Simbolička viđenja sadrže vremenske elemente koji su izraženi slikovitim jezikom. Prema tekstu u Danielu 7,25 mali rog će tlačiti svece Najvišega “jedno vrijeme i dva vremena i polovinu vremena”. Iz razgovora dvojice anđela u sljedećem poglavlju doznajemo da će Svetište biti obnovljeno poslije “dvije tisuće i tri stotine večeri i jutara” (Dn 8,14).

Ivan piše da će Žena koja je rodila muško dijete pobjeći u pustinju, gdje će se hraniti “tisuću dvjesta i šezdeset dana” (Otk 12,6). Poslije u istom poglavlju ponovno je riječ o Ženi koja zaštićena ostaje u pustinji “jedno vrijeme i dva vremena i polovinu vremena” (r. 14). U sljedećem poglavlju Zvijer koja je vlast dobila od Zmaja vlada “četrdeset i dva mjeseca” (Otk 13,5).

Budući da se nekoliko vremenskih oznaka pojavljuje u istom kontekstu u opisu tlačenja Božjeg naroda, čini se očitim da se izrazi “jedno vrijeme i dva vremena i polovina vremena”, “tisuću dvjesta i šezdeset dana” i “četrdeset i dva mjeseca” odnose na isto razdoblje. I Daniel i Ivan govore o istom vremenskom razdoblju. Što onda znače ovi simbolički vremenski elementi?

Važno je da od samog početka shvatimo da se ove vremenske oznake pojavljuju u simboličnom opisu. Hermeneutička dosljednost, dakle, zahtijeva da se prema vremenskim elementima odnosimo na isti način kao i prema ostalim simboličkim prikazima. Anđeoski tumač objasnio je Danielu da ovan s dva roga simbolički prikazuje kraljeve Medije i Perzije (Dn 8,20). Jarac označava grčkog kralja ili kraljevstvo (r. 21). U simbolizmu dvanaestog poglavlja Otkrivenja veliki Zmaj označava Sotonu, a Žena Božji narod.

Sigurno je da su ovi prikazi simbolični. Zvijer, Ženu i vremenske oznake ne smijemo shvatiti doslovno. Stoga je najrazumnije pretpostaviti da kao što stvorenja koja kratko žive simbolički predstavljaju državne tvorevine u povijesti koje traju dugo vremena, tako i vremenski elementi povezani s tim simboličkim stvorenjima moraju označavati duge vremenske intervale.

Tekst u Danielu 9 pruža ključ koji nam otkriva narav i značenje ovih izraza. Viđenje u Danielu 9,24-27 počinje s razdobljem koje se doslovno prevodi kao “sedamdeset sedmica”. Tih “sedamdeset sedmica” počinje izdavanjem proglašenja o obnovi i izgradnji Jeruzalema i traje sve do dolaska Pomazanika, do Njegove smrti i razorenja grada i Svetišta.

Povijesno-kritički i konzervativni stručnjaci vjeruju da razdoblje od “sedamdeset sedmica” treba razumjeti kao godine koje su potrebne za ispunjenje različitih pojedinosti navedenih u redcima 24-27. Ostvarenje događaja navedenih u ovom ulomku svakako zahtijeva više od jedne godine, četiri mjeseca i deset dana, kad bismo “sedamdeset sedmica” shvatili kao dane – kao 490 dana. Upravo zbog tog razloga komentatori, ali i neki prijevodi Biblije, dodaju riječ “godina” poslije “sedamdeset sedmica” i dobivaju “sedamdeset sedmica godina”.

Ovakvo tumačenje “sedamdeset sedmica” ima potporu i šireg konteksta. Iz teksta u Danielu 9,2 dvadeset četvrti redak preuzima misao o “sedamdeset godina”, koliko će prema proroku Jeremiji Juda provesti u Babilonu (Jr 25,11.12; 29,10). Daniel kaže da će vrijeme za događaje koji se spominju u Danielu 9,24-27 biti sedam puta sedamdeset godina o kojima govori prorok

Jeremija. Pozivanje na “sedamdeset godina” u Danielu 9,2 upućuje na to da riječ “sedamdeset” u 24. retku također treba shvatiti kao sedamdeset godina.

S obzirom na međusobnu povezanost različitih vremenskih podataka u viđenjima i paralelnu narav viđenja, razumno je pretpostaviti, zajedno s historicističkim tumačima iz prošlosti, da u apokaliptičkim poglavljima Daniela i Otkrivenja simbolički dan prikazuje jednu doslovnu godinu.

William H. Shea je pomno ispitivao načelo “dan za godinu”. On je iznio dvadeset tri biblijska razloga koji podupiru primjenu ovog načela na vremenska razdoblja u apokaliptičkim proročanstvima u Danielu i Otkrivenju. On je također ustanovio da je načelo “dan za godinu” bilo poznato židovskim tumačima tijekom drugog stoljeća prije Krista i da su ga oni primjenjivali tijekom drugog stoljeća prije Krista pa sve do postkumranskog razdoblja (Shea, str. 56-92; dodatne podatke o Danielova tri glavna vremenska razdoblja vidi u: Sud III. B. 1. a (2))

E. Simbolizam

Dugoročna proročanstva Daniela i Otkrivenja puna su simbola koji, iako ponekad zbuñuju, nisu nerazumljivi. Tumačenja zapisana u samoj Bibliji niti naglašavaju niti pokušavaju objasniti svaku pojedinost, već samo tumače osnovnu poruku. Tako, na primjer, kip u obliku čovjeka u Danielu 2 prikazuje redoslijed kraljevstava i vladara bez objašnjenja značenja broja prstiju na stopalima kipa ili njihovog stvarnog identiteta.

Slično tome, ni Ivan ne obraća pozornost na sve pojedinosti simboličkih prikaza kojima se služi. Moć podsjećanja tih pojedinosti je iskorištena, ali nisu potpuno razjašnjene. Bilo bi prezahtjevno i vjerojatno neučinkovito – ako ne i kontraproduktivno – kad bi suvremeni tumači zastupali značenja koja nisu bila otkrivena. Maštovita tumačenja često su izazivala – ponekad i opravdano – oštre kritike bibličara koji odbacuju historicistički pristup.

Tumačenje apokaliptičkih simbola treba prvenstveno tražiti u samome Svetom pismu. Ponekad tumačenje nalazimo u samom tekstu, kao što je Danielu objašnjeno značenje ovna i jarca koje je vidio u viđenju (Dn 8,3-5.20.21), ili kao što je Ivan saznao da su “vode” na kojima sjedi velika Bludnica zapravo “puci i mnoštva, narodi i jezici” (Otk 17,1.15). Osim takvih posebnih objašnjenja, apokaliptika se obilno služi biblijskom simbolikom pa se i tu mogu tražiti tumačenja njezinih prikaza. Na primjer, Otkrivenje ponavlja simboliku Daniela, ali preuzima i simbole i aluzije iz klasičnog proroštva. Povijesna pozadina Daniela i Otkrivenja može pripomoći u tumačenju apokaliptičkih simbola; međutim, njihovo značenje treba prvenstveno tražiti u Bibliji.

F. Rekapitulacija

I Daniel i Ivan ponavljaju i uspoređuju svoja viđenja. Istodobno, viđenja ne samo što ponavljaju tematiku, već je i proširuju. Tako Daniel 7 obuhvaća ono što je izneseno u drugom poglavljju i dodaje pojedinosti nepoznate u ranijem izvještaju. Slično tome, struktura Otkrivenja sugerira da su sekvence, kao što su sedam pečata i sedam truba, paralelne i da vode čitatelja od apostolskih vremena do Kristovog drugog dolaska. Ova rekapitulativna karakteristika različitih dijelova onemogućava razvojno ili kontinuirano čitanje poglavlja, kao da događaji u

Danielu 8 kronološki slijede događaje iz Daniela 7 ili da je sedam truba u Otkrivenju nastavak sedam pečata.

Povremeno se viđenja ponavljaju ili kao da žure ispred predmeta koji obrađuju (Otk 14,1-5; 20,9). Pisac i ne pokušava pružiti sveobuhvatan izvještaj u kojemu bi opisao svaku pojedinost zbivanja u povijesti. Umjesto toga bira događaje koji najbolje služe njegovom cilju. Međutim, nijedan od ovih postupaka, karakterističnih i za druge biblijske pisce, ne onemogućava prave nje pravilnog redoslijeda povijesnih zbivanja.

III. Teološko značenje biblijske apokaliptike

Biblijska apokaliptika otkriva svemir u kojemu su Nebo i Zemlja u uskoj međusobnoj vezi. Kozmos je prožet sviješću o božanskome. Ljudski rod nije ostao u neznanju o postojanju nadnaravnoga jer Vladar svemira komunicira s nama. Budući da je Bog Biće koje razgovara s ljudima, Njegove poruke imaju nadnaravni autoritet. Zbog toga apokaliptično ne samo što otkriva božanski nadzor nad poviješću, već ukazuje i na njegov utjecaj na naš svakidašnji život.

A. Bog upravlja poviješću

Ova božanska otkrivenja uklanjaju zastor koji ograničava naš pogled na stvarnost. Ona otkrivaju nebeski svijet koji se stalno isprepliće sa svijetom čovječanstva. Otkrivenja prikazuju sliku Boga čije su postojanje i vlast vječni, čija je mudrost nedokučiva, čija je moć neograničena, čija je milost neusporediva i čije su namjere usmjerene na najveće dobro čovječanstva. Budući da On od početka zna kraj, možemo imati povjerenja u Njega i u pogledu na sadašnjost i na budućnost. Bog apokalipse nije neki udaljeni, nepredvidljivi gospodar prošlosti ili daleke budućnosti; umjesto toga, On je Gospodar sadašnje povijesti. Vjernici mogu biti potpuno mirni jer Bog vlada životom u sadašnjosti.

Biblijska apokaliptika prikazuje svijet nebeskih bića. Anđeli su poslani sa zadaćom da unaprijede ispunjavanje božanskih planova, da poučavaju i zaštite ljude. Međutim, demoni odlučno nastoje osujetiti božanske namjere.

Biblijska apokaliptika potvrđuje da Bog upravlja tijekom zbivanja. Metodičan slijed pojave i nestanka ljudskih državnih tvorevina nagovještuje da se u konačnici radi o uređenom svemiru. Apokaliptička povijest nije ograničena geografski, nacionalno ili rasno jer Božje namjere obuhvaćaju ukupnost ljudske povijesti i odnose se na gornji i na donji svijet.

Biblijska apokaliptika prati jedan segment svete povijesti koji se odnosi posebno na posljednje dane. Ona pokazuje da je smjer u kojemu se kreće ovaj svijet unaprijed određen i da je upravo zato pod božanskom upravom. Božja ruka je u svemu i ništa ne može osujetiti ostvarenje Njegove konačne volje.

Povijest je izmjerena i zato čitatelji i slušatelji Apokalipse mogu odrediti mjesto svojeg naraštaja u struji vremena. Budući da se treba ostvariti još samo malo događaja, suvremeni čitatelj mora shvatiti da je vrijeme gotovo isteklo. S obzirom na to biblijska apokaliptika je put između prošlosti i eshatona, kojim odani vjernici putuju prema kraljevstvu. Oni su sigurni da će ih put odvesti na njihovo odredište zbog već prijeđenih putnih oznaka.

Biblijska apokaliptika svemu što se zbiva daje smisao koji nadilazi bol i agoniju ovoga svijeta. Premda se sjene sukoba i progonstva s vremenom produbljuju, apokalipse relativiziraju silu

poganske vlasti. Unatoč svemu što ih okružuje, putnici nisu prepušteni čudima svojih suputnika niti slijepim silama slučajnosti. Nada se izmjenjuje s očajem i ugnjetavanjem, a božanska namjera mira i radosti konačno pobjeđuje. Sigurnost da Bog upravlja poviješću osuđuje uzrok zla. Iako je pošast zla naizgled posvemašnja, ona će biti nemilosrdno uklonjena.

Biblijska apokaliptika prihvaća legitimnost ljudskih vlasti. Kraljevi i kraljevstva dolaze i odlaze, a tako i njihove prijetnje i pobjede. Sve te ljudske tvorevine pojavljuju se i nestaju u vrijeme koje im je unaprijed određeno i na kraju će morati ustuknuti pred Božjim kraljevstvom. Bog ukida odluke ljudi i sudi njihovim djelima. Umjesto da odbacuje ljudske sile, apokalipsa ih podvrgava Božjoj providnosti. Zanimljivo je da apokalipsa ističe kako vjernost Bogu nije u suprotnosti sa služenjem kralju. Odanost božanskom Gospodaru postaje temeljem uspjeha u služenju ljudskim gospodarima.

Biblijska apokaliptika objavljuje da čovječanstvo živi pod sudom. Nitko ne može izbjeći trenutak kad će osobno biti pozvan na odgovornost. Kad se Isus vrati, donijet će sa sobom i pravednu plaću "svakome... prema njegovu djelu" (Otk 22,12). Premda pojedinci ne mogu promijeniti smjer povijesti koji je odredila božanska milost, oni sada mogu odlučiti hoće li postati podanici Njegovog kraljevstva i trijumfirati s budućim kraljevstvom. Sud već sada razjašnjava moralne vrijednosti, a na kraju će razotkriti ljudske odluke i usude.

Biblijska apokaliptika potvrđuje Isusovo proročanstvo da ni vrata pakla neće nadvladati Njegovu Crkvu. Ivan u Otkrivenju objavljuje da je Kristovom smrću Bog već ostvario pobjedu (Otk 12,10.11). Sada Božji narod očekuje vidljivu pojavu Kralja i svoje konačno opravdanje.

Premda samo Bog zna dan i sat Kristovog dolaska, znaci kraja najavljuju Njegovu neposrednu blizinu. S obzirom na pritiske posljednjeg vremena, bit će dovršen ispit odanosti u posljednje dane. Međutim, odazivajući se na poziv božanske milosti, Božji narod će u dubini svojeg srca ostati vjeran i odan Kristu. Potaknut apokaliptičkim obećanjima, savjetima i utjehama, on očekuje božansku intervenciju u ljudskoj povijesti, koja će svijet zauvijek promijeniti. On ne vjeruje da sadašnjost može osigurati budućnost.

Božja konačna pobjeda počinje s Isusovim povratkom, uskrsnućem mrtvih koji su zaspali u Kristu i preobraženjem živih pravednika. Milenij će neoborivo dokazati prave pobude Kristovih neprijatelja i završiti uklanjanjem svakog zla. Apokaliptička viđenja završavaju stvaranjem novog neba i nove zemlje na kojoj će Božji narod zauvijek prebivati u Božjoj prisutnosti (vidi Otk 21,1-4).

B. Posljedice u svakidašnjem životu

Iako biblijska apokaliptika uzdiže naš pogled prema Bogu i nebeskim prostorima u kojima anđeli pjevaju hvale, ona se tiče i života na Zemlji. Iako nas prenosi u vrijeme kraja svih stvari, ona utječe na način kako sada živimo i radimo.

Biblijska apokaliptika nije literatura koja zastupa odvajanje od svijeta. Ona ne niječe svijet; umjesto toga pokazuje kako Kristovi sljedbenici trebaju živjeti u svijetu.

Knjiga proroka Daniela izraziti je primjer ove istine. Polovina knjige apokaliptička je do srži: uspon i pad naroda, patnje svetih, vladavina zlih sila, okrutnost, prijevara i na kraju božanska intervencija kojom brani svoj narod i svoju vladavinu obarajući sile zla i donoseći vječnu pravednost. Druga polovina objavljuje događaje o samom Danielu – njegove kušnje, službu

na dvoru kraljeva, njegovu razboritost i mudrost. Poruka glasi: apokaliptičko ide ruku pod ruku sa službom Bogu i čovječanstvu.

Premda Daniel najjasnije prikazuje utjecaj apokaliptičkoga na ovaj život i obrnuto, to čine i ostali biblijski apokaliptički spisi. Tekst u Izaiji 24–27 nalazi se usred niza proročanstava protiv naroda koji okružuju Izrael. Apokaliptičko služi kao međuigra, i dok prelazi nacionalne granice da bi opisalo opustošenje cijele Zemlje, ono je povezano s praktičnim pitanjima koja oblikuju cijelu knjigu. I apokaliptički dio Ezekielia povezan je s obnovom Izraela: kada Jahve uništi njegove neprijatelje, “znat će dom Izraelov da sam ja, Jahve, Bog njihov – od tog dana za-uvijek” (Ez 39,22). U drugom i trećem poglavlju Joela nalazimo proročanstvo o nevoljama koje ugrožavaju svakidašnji život, kad prorok upućuje narodu poziv na pokajanje (Jl 1,12-17). Tekst u Zahariji 9–14 pojavljuje se kao vijest nade Židovima koji se nakon povratka iz sužanjstva bore protiv neprijatelja i obeshabrenja dok nastoje ponovno sagraditi hram i obnoviti društvo.

U Novome zavjetu tekstovi u Mateju 24, Marku 13 i Luki 21 usko su povezani sa svakidašnjim životom. U Mateju Isus neposredno nakon apokaliptičkog proročanstva o kraju svijeta daje upute svojim sljedbenicima kako da žive dok čekaju Njegov povratak (Mt 25). Ne trebaju se izdvajati iz svijeta; umjesto toga trebaju biti vrijedni, koristiti svaku priliku za unapređenje svojih sposobnosti te djelima milosrđa i sućuti prikazati Isusovu milost. I Pavlovoj apokalipsi (2 Sol 2) prethode i slijede praktični savjeti. Na kraju, Otkrivenje je napisano u obliku pisma i sadrži posebne, praktične savjete sedmorim stvarnim crkvama u Maloj Aziji.

Iako biblijska apokaliptika pripada jednom drugom svijetu, posljedice su ipak potpuno ovozemaljske. Ona hrabri, ulijeva sigurnost i opominje Božji narod dok vrši svoje obveze u ovom životu. Premda se čini da su isti kao drugi ljudi, ipak nije tako jer imaju duboko uvjerenje da Bog upravlja tokovima povijesti i njihovim životom.

IV. Povijesni pregled

Prostor nam dopušta samo kratak i selektivan pregled. Tijekom cijele kršćanske ere biblijska apokaliptika služila je kao nepresušni izvor nadahnuća širokom krugu vjernika. Razdoblja živog zanimanja za proučavanje biblijske apokaliptike obuhvaćaju vrijeme prve kršćanske Crkve, kasni Srednji vijek, doba reformacije, devetnaesto stoljeće i suvremeno doba, počevši od 1960-ih godina.

A. Razdoblje prve kršćanske Crkve

1. *Historicizam*

Tijekom prvih stoljeća kršćanstva trajan utjecaj biblijske apokaliptike nalazimo u djelima Papija (oko 60.– oko 130.), Justina Mučenika (oko 100.– oko 165.), Ireneja (oko 115.– oko 202.), Tertulijana (oko 160.– oko 225.), Hipolita (oko 170.– oko 236.), Komodija (treće stoljeće), Viktorina (394.), Metodija (313.) i Laktancija (oko 250.– oko 325.).

Hilijizam ili milenarizam, iako s različitim tumačenjima, imao je istaknutu ulogu u eshatološkoj koncepciji postapostolske Crkve. Papije je govorio da će tijekom milenija, nakon uskr-snuća mrtvih, Krist sa svojim svetima vladati na Zemlji. Justin Mučenik zauzimao je slično premilenarističko gledište i govorio da je vrhunac proroštva doslovni i vidljivi drugi dolazak

Isusa Krista, kad će se zbiti i uskrsnuće. Tome će slijediti tisuću godina iz Otkrivenja 20 i suđene cijelom ljudskom rodu.

Irenej se pozivao na biblijska proročanstva da bi dokazao vjerodostojnost kršćanstva. On je vjerovao da su zbivanja nagoviještena u Danielu 2 i 8 međusobno usko povezana. Prema njegovom gledištu Rimsko Carstvo je bilo četvrto kraljevstvo, koje će se raspasti na deset dijelova kao što je prorečeno simbolom deset rogova u Danielu 7 i u Otkrivenju 17. On je tvrdio da je antikrist mali rog iz Daniela, a da je istodobno i Pavlov "Čovjek grijeha" i prva Zvijer iz Otkrivenja 13.

Tijekom drugog stoljeća među kršćanima su postala popularna propagandna djela, slična povijesnim apokalipsama. Poznati pod imenom Sibilina proročanstva, ovi su dokumenti sastavljeni od konglomerata spisa napisanih kao imitacija poganskih sibila (izreke starih proroka iz raznih dijelova svijeta, posebno iz stare Grčke i Rima). I Židovi i kršćani oponašali su poganske sibile i služili se ovim sumnjivim zbirkama poganskih, židovskih i kršćanskih spisa kao sredstvom za promicanje svoje vjere, posebno svojih eshatoloških nada.

Najvažnija sličnost između ovih spisa i apokaliptičke literature leži u njihovoj podjeli povijesti na naraštaje i imenovanje kraljevstava koja će slijediti jedno za drugim. Nakon ovih razdoblja slijedilo bi uništenje Zemlje, uskrsnuće, sud i blaženo stanje na novoj Zemlji. Sibilina proročanstva čitana su tijekom Srednjeg vijeka i snažno su utjecala na nauk o mileniju.

Tertulijan je komentirao i Daniela i Otkrivenje. On je vjerovao da je Rimsko Carstvo odgodilo pojavu antikrista kojega je prorekao Pavao (naime Rim je onaj koji zadržava iz 2 Sol 2,6.7). Početkom trećeg stoljeća Tertulijan je prihvatio montanizam, pokret karakterističan po hilijastičkim vjerovanjima i krajnostima koje su ozloglasile tumačenje milenija.

Hipolit je napisao najraniji potpuni kršćanski komentar Daniela koji je sačuvan do naših dana. Prema Jeronimu i drugim izvorima, Hipolit je napisao i raspravu o Otkrivenju. On je proročanstva smatrao svetim kalendarom budućnosti. Za njega je četvrto kraljevstvo iz Daniela 2 i 7 Rimsko Carstvo. U skladu s proročanstvom očekivao je raspad Rima na deset dijelova. Antikrist će se pojaviti u okviru tih deset dijelova, ali će njegova vladavina biti ukinuta Kristovim drugim dolaskom, koji je on smatrao ciljem proroštva. Hipolit je identificirao završne događaje iz Daniela i Otkrivenja i primijenio ih na Kristov drugi dolazak.

Izgleda da je Hipolit bio prvi koji je razvio teoriju da šezdeset devet tjedana iz Daniela 9,24-27 traju do Kristovog prvog dolaska, dok sedamdeseti tjedan iz tog proročanstva najavljuje Kristov drugi dolazak. Također se čini da je Hipolit podlegao kušnji postavljanja datuma Kristovog drugog dolaska.

U svojem tumačenju dvanaestog poglavlja Otkrivenja, Hipolit je simbol Žene primijenio na Crkvu, a simbol njezinog muškog Djeteta na Krista. On je četvrto kraljevstvo iz Daniela 7 izjednačio s prvom Zvijeri iz Otkrivenja 13, dok je drugu Zvijer proglasio simbolom antikristovog kraljevstva.

Teološki gledano, latinski pjesnik Komodije bio je hilijast. I on je pisao o antikristu. Viktorin, koji je kao mučenik umro za vrijeme cara Dioklecijana, napisao je najstariji sačuvani komentar Otkrivenja. Jeronim ga svrstava među milenariste. Viktorin je postavio pravilo da se Otkrivenje ne može čitati kao kontinuirani, progresivni niz proročanstava, već kao djelo čiji se dijelovi vraćaju i opisuju već opisane događaje.

Metodije se, premda pod utjecajem Origenovih alegoričkih tumačenja Biblije, protivio Origenu u pitanju uskrsnuća i tvrdio da su Žena i muško Dijete iz Otkrivenja 12 Crkva i sveti. Laktancije, učitelj sina cara Konstantina, bio je vatreni i ponekad maštoviti hilijast koji se služio Sibilinim proročanstvima.

Premda je Jeronim (oko 340.–420.) bio militantni antimilenarist i govorio da je Apokalipsa knjiga misterija, napisao je značajan komentar Knjige proroka Daniela. U tom je djelu pokušao odbaciti kritike neoplatonističkog filozofa Porfirija iz trećeg stoljeća. Jeronim je Rimsko Carstvo smatrao četvrtim kraljevstvom iz Daniela 2 i 7 i tvrdio da je Krist kamen koji je zdrobio kip iz Daniela 2. Prema njegovom gledištu Kristov drugi dolazak zbit će se nakon pojave anti-krista, koji je identičan Danielovom malom rogu.

2. *Novi smjerovi*

S nekoliko strana počelo je potkopavanje prihvaćenog načina tumačenja proročanstva u prvoj Crkvi i nastojanje da se uvedu novi smjerovi u apokaliptičkom tumačenju. Jedan od njih bio je spiritualiziranje i alegoriziranje Biblije, koje je zastupao Origen (185.–254.). Naglašavajući da će se Božje kraljevstvo pokazati u duši vjernika a ne u stvarnom svijetu, on je skrenuo pozornost s povijesnog na duhovno. Kao posljedica Origen je potkopao vjerovanje prve Crkve u doktrine o osobnom Kristovom dolasku, o uskrsnuću i o doslovnom mileniju.

Drugi čimbenik koji je pridonio promjeni u tumačenju biblijske apokaliptike bilo je obraćenje cara Konstantina (337.). Sve do Konstantina kršćani su njegovali negativno mišljenje o Rimskom Carstvu, ali je sad kršćanstvo postalo najvažnija religija u Carstvu. Uvođenjem ove nove politike tolerancije i carske naklonosti, i kršćanstvo je razvilo novu “imperijalnu teologiju”.

Međutim, najznačajniju ulogu u napuštanju proročkog i povijesnog razumijevanja prve Crkve moramo pripisati Augustinu (354.–430.). Augustin i kasnija srednjovjekovna egzegeza slijedili su Tikonijeva hermeneutička načela (umro oko 400.). Prema kasnijim srednjovjekovnim autorima, Tikonije je pisao o Apokalipsi, i tako je napisao komentar u kojem je ispunjenje proročanstava te knjige prikazao kao subjektivni duhovni razvitak umjesto povijesnih događaja.

Tikonije je, na primjer, tvrdio da je prvo uskrsnuće, spomenuto u Otkrivenju 20,6 u vezi s milenijem, duhovne naravi (uskrsnuće duše koja se budi nakon smrti u grijehu), dok je drugo uskrsnuće opće uskrsnuće svih. Prema njemu milenij nije tisućugodišnja vladavina pravednih na Zemlji nakon uskrsnuća, već kršćanska era koja počinje Kristovim prvim dolaskom. Prema Tikoniju, Otkrivenje ne govori toliko o budućim povijesnim događajima, već opisuje duhovnu borbu između đavolskih sila i Božjega kraljevstva.

Ovaj mistični, duhovni i nepovijesni pristup Otkrivenju odrazio se i razvio u Augustinovima alegorijskim tumačenjima. Za biskupa iz Hipona milenij je samo zaokruženi broj koji određuje neodređeni vremenski interval koji se proteže između razdoblja Kristove službe na Zemlji i kraja svijeta. Augustin se posebno oborio na krajnosti i tjelesna očekivanja milenarista, koja je prije i sam dijelio.

Za Augustina je prvo uskrsnuće duhovno i alegorično i zbiva se kada duša koja je mrtva u svojim prijestupima ustaje da živi pravednim životom. Drugo uskrsnuće je uskrsnuće tijela na kraju svijeta. Između ta dva događaja nebesko kraljevstvo je isto što i Crkva na Zemlji. Crkva

je Kristovo kraljevstvo i vlada u sadašnjosti zajedno sa svojim Gospodinom. Oni koji sjede na sudskim prijestoljima u Otkrivenju 20,4 crkveni su prelati.

Dok su mnogi komentatori prvu Zvijer iz Otkrivenja 13 vidjeli u rimskoj državi, Augustin je nalazi u pokvarenom svijetu. Na taj je način Augustin spriječio svaki pokušaj da se u kanonskim apokalipsama traže podaci o suvremenim povijesnim događajima.

Iako je Augustin zadržao vjerovanje u Kristov drugi dolazak, njegov je sustav tumačenja nadu u drugi dolazak prebacio u daleku budućnost i tako potkopao očekivanje da će se on ostvariti u bliskoj budućnosti. Augustin je vrlo snažno utjecao na život Crkve i na način tumačenja proročanstava. Njegova revolucionarna filozofija o mileniju kao vladavini Crkve u sadašnjosti snažno je utjecala na način razmišljanja u kasnijoj povijesti Crkve. Augustinovo alegorijsko i duhovno tumačenje biblijske apokalipse postalo je doktrina službene Crkve tijekom cijeloga Srednjeg vijeka.

B. Srednji vijek

Dok je Augustinovo simboličko gledište prevladavalo tijekom sljedećih tisuću godina, proročka i premilenaristička tumačenja koja su obilježavala razdoblje prve Crkve ostajala su uspravna i samo su ih neke hilijastičke skupine povremeno obnavljale.

U dvanaestom stoljeću Joakim iz Fiore (1135.–1202.) postao je jedan od najznačajnijih apokaliptičkih autora Srednjeg vijeka. Povjesničari smatraju da je Joakim zajedno sa svojim sljedbenicima otvorio novo poglavlje u povijesti apokaliptičke tradicije.

Joakim, opat iz Flore, slobodno se služio alegorizmima i njegova je egzegeza bila iznenađujuće domišljata i originalna. Služeći se Trojstvom kao modelom, podijelio je povijest u tri velike ere koje se slijevaju jedna u drugu. Era Boga Oca, najvećim dijelom identična s razdobljem Staroga zavjeta, bila je vrijeme tijekom kojega su ljudi živjeli po tijelu. Era pod upravom Boga Sina bila je razdoblje kada se tjelesno i duhovno međusobno prožimalo. Karakteristično za crkvenu hijerarhiju, ovo drugo razdoblje obuhvaćalo je 42 generacije, svaka prosječno po 30 godina, počevši od nastanka kršćanstva. Joakim je očekivao da će uskoro započeti era Boga Svetoga Duha, možda čak i u njegovo vrijeme. Posljednje razdoblje označit će novo doba koje će biti predvođeno novim samostanskim redom. Bit će to novo društvo bez prelata i klerika.

Joakim je napisao komentare o Danielu i Otkrivenju nudeći neka maštovita tumačenja. Napadao je hilijastičke ideje o zemaljskom kraljevstvu koje će trajati tisuću godina i proglasio milenij iz Otkrivenja 20 razdobljem Svetoga Duha.

Opat je izgleda bio prvi kršćanin koji je razdoblje od 1260 dana iz Otkrivenja 12 tumačio kao 1260 godina, premda su skoro tri stoljeća prije njega židovski komentatori već govorili da 1260 dana iz Daniela 12 treba smatrati godinama. Uspoređujući tekstove Staroga i Novoga zavjeta, Joakim je pronašao događaje u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti koji su jasno bili otkriveni u Bibliji.

Tijekom idućih stoljeća Joakimove su ideje zaokupljale maštu pojedinaca i skupina, od kojih su neke, međutim, na temelju njegovih ideja došle do revolucionarnih zaključaka (na primjer duhovni franjevci).

Nakon Joakima zanimanje za biblijsku apokaliptiku pojavilo se u cijeloj Europi, ali je posebno snažno bilo u Britaniji (John Wycliffe, 1320.–1384., i njegov prijatelj John Purvey, 1353.–

1428.) i u Češkoj (Jan Milic, umro 1374; njegov učenik Jan Matthias iz Janowa, umro 1394., te kasnije Jan Hus, 1372.–1415.).

C. Reformacija

1. *Historicizam reformatora*

Naglasak koji je reformacija stavila na Bibliju bio je praćen buđenjem zanimanja za tumačenje apokaliptike. Među publikacijama nastalima u šesnaestom stoljeću bilo je i veliko mnoštvo polemičkih spisa pisanih otvorenim i za naše uši često grubim i nepristojnim jezikom. Mnogi od tih traktata i komentara bili su ilustrirani karikaturama i satiričnim dodacima. Politička i društvena razočaranja prodrli su u nepostojano vjersko ozračje i izazvala provale nasilja koje je izmicalo kontroli vjerskih reformatora. Smjer kojim je protestantizam krenuo na jednom geografskom području često se veoma razlikovao od smjera na drugome.

Iako su Augustinovi pogledi nastavili – u izmijenjenom obliku – utjecati na tumačenja pojedinih pisaca (na primjer Jeana Calvina), tijekom reformacije postali su dominantni povijesno tumačenje i doslovni pristup biblijskoj apokaliptici. Primjena vremenskih proročanstava iz Daniela 2 i 7 na četiri kraljevstva Babilona, Medije-Perzije, Grčke i Rima, nakon kojih je slijedio raspad Rimskog Carstva, davala je potporu starom gledištu o povijesnom ispunjenju proročanstava. Slično tome, primjena načela da jedan proročki dan u apokaliptičkim proročanstvima označava jednu godinu, bila je u to vrijeme vrlo proširena, posebno kad se radilo o 1260 proročkih dana, tri i pol proročka vremena i 42 proročka mjeseca. Mnogi su držali da su proročanstva Daniela i Otkrivenja zapravo panorama kršćanske ere.

Iako im tumačenja nisu bila jedinstvena, među reformatorima je postojala opća suglasnost da papinstvo valja proglašiti ispunjenjem proročanstva o antikristu, dok su neki smatrali da se radi o Turcima, a treći da se radi o jednom i drugom. Antikrist je izjednačen s malim rogom iz Daniela, “grozom pustoši” iz Mateja 24, Pavlovim “Čovjekom grijeha”, sa Zvijeri, Babilonom i Bludnicom iz Otkrivenja. Ovo izjednačavanje papinstva s antikristom najvećim je dijelom pridonijelo velikom napuštanju Rimske crkve tijekom tog razdoblja.

Premda su Martin Luther i Ulrich Zwingli omalovažavali Apokalipsu, a Jean Calvin bio nesiguran u identitet mnogih apokaliptičkih simbola, nijedan od njih nije oklijevao identificirati papinstvo ili Turke kao otpali i nasilnički sustav o kojem govore Daniel i Otkrivenje.

Vjerovalo se da se približava kraj svijeta. Iako su reformatori kao Luther i Zwingli bili vrlo sumnjičavi prema milenijskim špekulacijama, nekoliko se nasilnih ispada, kao što je bio onaj među radikalnim reformatorima u Münsteru i među pripadnicima Pete Monarhije tijekom puritanskog ustanka, nije moglo spriječiti.

2. *Suprotna tumačenja*

Tijekom druge polovine šesnaestog i prve polovine sedamnaestog stoljeća, pojavila su se katolička tumačenja biblijske apokaliptike kao pokušaj da se pobiju protestantska tumačenja. Tri učena isusovca predvodila su katolički napad na povijesni pristup apokaliptičkim proročanstvima, a Otkrivenje je bilo glavna meta.

Prvo alternativno tumačenje napisao je Francisco Ribera (1537.–1591.). Ribera je nekoliko prvih poglavlja Otkrivenja povezoao s Rimom u vrijeme apostola Ivana, a ostala poglavlja s budućom troipolgodišnjom vladavinom nevjernog antikrista pri kraju kršćanske ere. Kasniji komentatori naglašavaju da je Ribera bio utemeljitelj suvremenog futurističkog tumačenja proročanstava, koje su nakon njega razvili pisci kao što je bio Samuel R. Maitland (1792.–1866.) i John N. Darby (1800.–1882.).

Robert Bellarmine (1542.–1621.), briljantni kontroverzni teolog, nastavio je Riberino djelo, posebno napadajući načelo "dan za godinu". Bellarmine ja posebno nastojao poentirati na razlikama u tumačenjima među protestantskim protivnicima.

Sljedeći izazov protestantima uputio je Luis de Alcazar (1554.–1613.). Alcazar je smatrao da Otkrivenje opisuje pobjedonosni rat Crkve u prvim stoljećima kršćanske ere protiv Židova i rimskog poganstva. Budući da je Alcazarov sustav cijelu knjigu Otkrivenja primijenio na prošlost, njegov sustav tumačenja nazvan je preterizmom.

Premda je Alcazar vjerojatno prvi primijenio preteristički pristup na cijelo Otkrivenje, protivnik kršćanstva iz trećeg stoljeća, Porfirije, već ga je primijenio na Knjigu proroka Daniela ograničavajući je na razdoblje Antioha Epifana IV. U izvjesnom smislu, upravo zato su Porfirije i Alcazar postali prethodnici današnjeg oblika povijesno-kritičkog tumačenja, koje značenje i važnost biblijske apokaliptike ograničava na prošlost.

Tumačenja Ribere i Alcazara pokušala su preusmjeriti protestantsko tumačenje prema kojemu se pojam antikrista odnosi na papinstvo. Prvi je antikrista prebacio u daleku budućnost, a drugi u daleku prošlost. Iako su se ova dva tumačenja međusobno isključivala, ona su ipak skrenula pozornost s povijesnog razdoblja papinske vladavine.

3. Sedamnaesto i osamnaesto stoljeće

Unatoč tim alternativnim tumačenjima katoličkih komentatora, povijesna primjena apokaliptičkih proročanstava nastavljena je i u sedamnaestom i osamnaestom stoljeću kad se u Britaniji, Europi i Novome svijetu pojavilo na stotine komentara. Istaknuti komentatori toga vremena bili su Joseph Mede (1586.–1638.), Isaac Newton (1642.–1727.) i Johann A. Bengel (1687.–1752.). Iako su se razlikovali u pojedinostima, jasnoći i razumijevanju, ovi su komentatori nastavili primjenjivati biblijsku apokaliptiku na tijek povijesti.

Hilijastička gledišta toga vremena osporila je nova milenijska teorija koju je formulirao Daniel Whitby (1638.–1726.). Whitby je duhovni milenij, obilježen sveopćom pobjedom Evandjelja i obraćenjem svih naroda, proglasio ispunjenjem proročanstva o tisućugodišnjem kraljevstvu u Otkrivenju 20 i smjestio ga u vrijeme *prije* Kristovog dolaska.

Whitby je predviđao društvo u kojem će judeo-kršćanski sustav vrijednosti imati dominantan utjecaj. Vjerovao je da će milenij biti "zlatno doba" rajске pravednosti i mira i da će se u to vrijeme, prije Kristovog povratka, svi narodi obratiti na kršćanstvo. Na nesreću, takvo stavljanje Kristovog dolaska u daleku budućnost nakon milenija razvodnjavalo je svijest o skorom dolasku našega Gospodina i uljuljkivalo ljude u lažnu sigurnost.

D. Suvremeno doba

1. Buđenje zanimanja za proročanstva

Nasilno iskorjenjivanje društvenih i političkih institucija u Europi za vrijeme francuske revolucije dovelo je do neslućenog buđenja zanimanja za proučavanje biblijske apokaliptike. Otvorena je nova epoha u proučavanju Daniela i Otkrivenja s obje strane Atlantika. Činilo se da se komentatori i komentari apokaliptičkih spisa umnožavaju neviđenom brzinom.

Neki su pisci to razdoblje počeli nazivati posljednjim vremenom i smatrali ga ispunjenjem događaja proročenih u biblijskim apokaliptičkim spisima. Zavladao je intenzivno očekivanje – posebno među skupinama kao što su bili mileriti – Isusova ponovnog dolaska, nakon kojega će započeti milenij.

Ustrajavanje na doslovnom tumačenju Biblije i želja da se potvrde starozavjetna proročanstva o Izraelu navela je neke premilenariste na pretjeranu doslovnost, što je dovelo do pojave judaističkog hilijazma. Ova ideja, koja je postajala sve popularnija i traje sve do danas kao dominantni oblik premilenarizma, postala je poznata kao dispenzacionalizam.

Kao suprotnost premilenarističkom tumačenju Pisma, sve do kraja devetnaestog stoljeća postmilenaristi su nastavljali širiti svoju doktrinu o sveopćem napretku i obraćenju svijeta prije Isusovog drugog dolaska.

Razvijajući se istodobno, racionalistički pogled na proročanstva, koji su isprva zastupali Porfirije i Alcazar, postao je poznat zahvaljujući nastojanjima Hughu Broughtona (1549.–1612.), Huga Grotiusa (1583.–1645.), Henryja Hammonda (1605.–1660.) i njemačkih racionalista. Ovi posljednji prenijeli su biblijsku apokaliptiku u daleku prošlost, lišavajući je njezinog pretkazateljskog elementa i kozmičke širine.

Ovaj oblik preterizma danas je poznatiji kao povijesno-kritička škola. Osim nekoliko rijetkih autora koji nastavljaju apokaliptička proročanstva promatrati kao panoramsko predviđanje događaja, povijesno-kritički pristup postao je dominantno apokaliptičko tumačenje današnjice. On je vrlo brzo izbrisao razliku između biblijskih i nebiblijskih apokaliptičkih spisa i počeo apokaliptičke dokumente proučavati kao povijesni fenomen.

2. Povijesno-kritičko proučavanje apokaliptike

Prvi sveobuhvatni pregled židovske i kršćanske apokaliptike objavio je Friedrich Lücke 1832. godine. On je svoje proučavanje započeo s Otkrivenjem da bi onda prešao i na druge apokaliptičke spise. Značajan je i podnaslov njegovog djela: *Pokušaj sveobuhvatnog uvoda u Ivanovo Otkrivenje i cjelokupnu apokaliptičku literaturu*.

Lücke je vjerovao da židovsku apokaliptiku najbolje prikazuje Knjiga proroka Daniela (iako ju je datirao u drugo stoljeće prije Krista s ostalim kritičarima svoga vremena), a kršćansku Otkrivenje. No sve je vrijeme nastojao sačuvati jedinstvenost religije nastale na temelju otkrivenja, razlikujući kanonske od nekanonskih apokalipsa. Zaključio je da je apokaliptika u svojoj srži proročanska, premda je priznao da sva proročanstva u Bibliji nisu apokaliptička. Po njegovom mišljenju, srž apokaliptičkog proroštva je njegovo sveobuhvatno shvaćanje povijesti.

U kratkom članku objavljenom 1843. godine, Eduard Reuss pošao je od uvjerenja da Ivanovo Otkrivenje treba smatrati dijelom apokaliptičke literature. Za razliku od Lückea, među-

tim, Reuss je napustio razliku između kanonskog Ivanovog Otkrivenja i drugih apokalipsi, što je otad postalo prihvaćenom normom u povijesno-kritičkom proučavanju. Reuss je odlučio ispitati ova djela s racionalističkog gledišta, proučavajući ih onako kako su se pojavljivala u povijesti.

Prvu monografiju koja se posebno bavila židovskom apokaliptikom objavio je Adolf Hilgenfeld 1857. godine. Hilgenfeld je pokušao otkriti narav apokaliptike proučavajući njezin povijesni razvoj. Pokušao je istisnuti Lückeovo razlikovanje nadahnutih i nenadahnutih spisa i prateći razvoj apokaliptike, primijenio hegelijanske konstrukcije.

Osim nekih povremenih znakova zanimanja, proučavanje apokaliptike nazadovalo je tijekom gotovo cijelog stoljeća nakon Hilgenfelda. Povjesničari ovu promjenu pripisuju snažnom utjecaju Juliusa Wellhausena i njegove monumentalne rekonstrukcije izraelske religije, objavljene 1878. godine.

Wellhausen i njegovi učenici apokaliptičkim su djelima odricali autentični proročki duh, smatrajući njihove autore imitatorima proroka prije babilonskog sužanjstva i posuđivačima stranog materijala, posebno perzijskog. Dok su prethodni znanstvenici apokaliptička djela proglašavali karikama koje povezuju proroštvo i novozavjetno kršćanstvo, Wellhausen je tvrdio da su samo klasični proroci bili duhovni prethodnici Isusa Krista. Ova je misao dovela do pojave teorije "proročke povezanosti". U skladu s njom poricana je svaka veza između proroštva i apokaliptike, pa se apokaliptičkim spisima nije pridavala neka veća vrijednost.

Među plemenitim izuzecima bio je britanski teolog Robert H. Charles. Početkom dvadesetog stoljeća oduševio se apokaliptikom. Premda se Charles koristio sredstvima koja je razvio Wellhausen, cijeli je život posvetio prikupljanju apokaliptičkih i apokrifnih tekstova. Pripremao je kritička izdanja i prijevode ovih djela i nastojao otkriti bitne kvalitete apokalipticitizma. Među mnogim njegovim publikacijama ističe se njegovo djelo u dva sveska *Apokrifi i pseudoepigrafi Staroga zavjeta*, djelo koje je 70 godina služilo teolozima kao nezaobilazno pomagalo.

Slično Wellhausenu, i Charles se držao književnih i izvorno-kritičkih načela koja su zahtijevala suvislost, dosljednost i Aristotelovu logiku, inače stranu apokaliptičkom i biblijskom materijalu. Očekujući dosljedno gledište i uniformnost u stilu i sadržaju, Charles nije mogao podnijeti nedosljednost i ponavljanje svojstveno apokaliptici. Njegovo datiranje apokaliptičkih spisa bilo je pod snažnim utjecajem njegovog evolucionističkog shvaćanja. U njegovim povijesnim rekonstrukcijama apokaliptike jasno se zapaža hegelijanski "racionalni duh".

Međutim, za razliku od Wellhausena, Charles je vidio organsku povezanost između proroštva i apokaliptike. Na taj se način sukobio s teorijom "proročke povezanosti" koju je zastupao Wellhausen i odlučno ustao u obranu tijesne povezanosti između apokaliptike i novozavjetnog kršćanstva.

Kontinuitet između proroštva i apokaliptike, koji su zastupali Lücke, Reuss, Hilgenfeld, Charles i drugi, zadržan je u spisima Harolda H. Roowleyja (*The Revelance od Apocalyptic*, 1944.), Davida S. Russela (*The Method and Message of Jewish Apocalyptic*, 1964.), Petera von der Osten-Sackena (*Die Apokalyptik in ihrem Verhältnis zu Prophetie und Weisheit*, 1969.), a u najnovije vrijeme i Paula D. Hansona (*The Dawn of Apocalyptic*, 1975.) i Joycea G. Baldwina (*Daniel*, 1978.).

Na prijelazu između devetnaestog i dvadesetog stoljeća novi povijesno-kritički pristup razvio je Hermann Gunkel (*Schöpfung und Chaos im Urzeit und Endzeit*, 1895.). Gunkel je pokušao izdvojiti ono što je smatrao mističnim fragmentima uklopljenima u apokaliptiku. Budući da se, prema Gunkelu, ovi fragmenti ne mogu poistovjetiti s povijesnim događajima, on je nastojao otkriti njihovo značenje u širem kontekstu stare bliskoistočne mitologije.

Dok se Gunkel obraćao babilonskoj mitologiji, novije studije koje prihvaćaju ovaj pristup, više su se usredotočile na kanaansku literaturu. Povjesničari religije smatraju da je kraljevski kult u Jeruzalemu apsorbirao kanaanske motive i koncepte u izraelsku religiju dok se oni nisu ponovno pojavili u apokaliptičkim spisima.

Gunkelovu metodologiju i komparativni pristup dalje su razvili pisci kao Sigmund Mowinckel (*He That Cometh*, 1954.), Frank M. Cross (*Canaanite Myth and Hebrew Epic*, 1973.) i John J. Collins (*The Apocalyptic Imagination*, 1984.). Umjesto da istražuje povijesno u apokaliptičkim spisima, ovaj pristup radije istražuje navodne mitološke korijene u apokaliptičkim prikazima i zatim im daje simboličko i aluzijsko značenje.

Treći smjer u današnjem apokaliptičkom istraživanju jest pokušaj da se ova literatura razumije u okviru helenističkih i sinkretističkih spisa istočnjačkih religija.

Živahno sadašnje zanimanje za apokaliptiku ima svoj početak u programskom eseju Ernsta Käsemanna iz 1960. godine, u kojemu je naveo da je "apokaliptika bila majka kršćanske teologije".

Sistematski teolozi kao Wolfgang Pannenberg (*Revelation as History*, 1968.) i Jürgen Moltmann (*Theology of Hope*, 1967.) također privlače pozornost na važnost apokaliptičke literature u ranim razvojnim fazama kršćanske teologije. Ova veza između apokaliptike i kršćanstva posebno upada u oči kad se uzme u obzir prethodno odbijanje teologa da priznaju vezu između apokaliptike i ranog kršćanstva. Za sve veći broj suvremenih teologa židovska je apokaliptika bitna za razumijevanje ranog kršćanstva i kršćanske teologije.

3. Suvremeni pristupi biblijskoj apokaliptici

Pristupi biblijskoj apokaliptici tijekom drugog dijela dvadesetog stoljeća, iako različiti i složeni, mogu se svrstati u dvije široke kategorije – duhovna i alegorijska s jedne, i doslovna i povijesna tumačenja s druge strane.

Postmilenarizam (tvrdnja da će se drugi Kristov dolazak zbiti poslije milenija), koji potječe iz pera Daniela Whitbyja, dominirao je eshatološkom mišlju među konzervativnim protestantskim teolozima tijekom većeg dijela devetnaestog stoljeća. Danas je izgubio popularnost. Pogoršavanje društvenih prilika u cijelom današnjem svijetu oduzelo je postmilenarizmu njegovu nekadašnju snagu. Osim sve veće neizvjesnosti u naše vrijeme, i samo Sveto pismo ustaje protiv postmilenarističkih postavki jer, suprotno Whitbyjevu stajalištu, Ivan u Otkrivenju jasno smješta Kristov drugi dolazak u vrijeme *prije*, a ne nakon milenija (Otk 19,11–20,10).

a. Duhovni ili alegorijski pristupi. Primjenjujući povijesno-kritičku metodu na biblijsku apokaliptiku, mnogi teolozi smatraju Daniela i Otkrivenje ne kao najavljivače onoga što će se dogoditi, već kao nagovještaje unutarnjeg značenja svemira i čovjekovog postojanja.

Premda ovo gledište o biblijskoj apokaliptici stječe sve više pristaša, posebno među teolozima koji korijene apokaliptičkih prikaza nalaze u bliskoistočnoj mitologiji, ne prihvaćaju ga svi

pripadnici povijesno-kritičke škole. Sklonost da se apokaliptički prikazi promatraju kao kodne riječi za povijesne cjeline (premda su te cjeline ograničene na prošlost), bila je i još je uvijek prihvaćena kod velikog broja povijesno-kritičkih znanstvenika.

Drugi oblik alegorijskog ili duhovnog tumačenja biblijske apokaliptike susrećemo posebno u amilenarističkom shvaćanju Otkrivenja 20,1-10. Ne dijele svi amilenaristi pretpostavke povijesno-kritičke škole; međutim, oni se ipak slažu da tisuću godina iz Otkrivenja 20 treba tumačiti kao simboličko prikazivanje kršćanske ere između prvog i drugog dolaska našega Gospodina. U skladu s time, mi sada živimo u doba milenija jer je Božje kraljevstvo započelo Kristovim rođenjem i završit će se Njegovim drugim dolaskom.

Amilenarizam, prvi put formuliran u Augustinovim spisima, nije prihvatljiv zato što je hermeneutički nedosljedan i zato što odbacuje položaj milenijskog razdoblja u knjizi Otkrivenje. Ovaj pristup nije dosljedan ni u primjeni hermeneutičkih načela na tekst u Otkrivenju 20 kao i na druge dijelove Biblije.

Književna struktura Ivanovog Otkrivenja dijeli se u dva osnovna dijela: prva polovina knjige bavi se *povijesnim redoslijedom* zbivanja od apostolskih dana do Kristovog drugog dolaska. Drugi dio knjige opisuje *eshatološko ispunjenje*. Kad bi amilenarističko gledište bilo ispravno, milenij bi se morao nalaziti u prvom, a ne u drugom dijelu knjige. Stavljajući milenij u drugi ili eshatološki dio svoje knjige, Ivan ga je smjestio u budućnost i čvrsto povezo tekst u Otkrivenju 20,1-10 s nizom događaja koji čine Božju završnu i konačnu aktivnost.

b. Doslovna tumačenja. Drugi dominantni suvremeni pristup biblijskoj apokaliptici izražen je u premilenarizmu (mišljenje da će se drugi Kristov dolazak zbiti prije tisućugodišnjeg razdoblja iz Otkrivenja 20). Premilenijsko tumačenje ima svoje korijene u prvih nekoliko stoljeća kršćanske Crkve. Pošto je Augustinov amilenarizam postao službena doktrina Crkve početkom Srednjeg vijeka, premilenarizam je zaspao i povremeno se budio tijekom proteklih dvadeset stoljeća, posebno poslije opadanja popularnosti postmilenarizma početkom dvadesetog stoljeća.

Premilenarizam, slično historicističkom tumačenju apokaliptičkih proročanstava, karakterističan je po širokoj lepezi gledišta, premda se svi premilenaristi slažu da Kristov drugi dolazak prethodi mileniju iz Otkrivenja 20.

Premilenaristi uglavnom biblijsku apokaliptiku smatraju pretkazanijima. Nizanje događaja u Danielu i Otkrivenju vodi prema kraju i oblikuje dio duge, svete povijesti koju je Bog unaprijed odredio. Ovu svetu povijest mogu upoznati oni koji proučavaju knjige Daniela i Otkrivenja. Biblijske apokalipse međusobno se dopunjuju i njihove se poruke mogu razumjeti na osnovi načela jedinstva Biblije. Simboli u viđenjima prikazuju stvarnost, a redoslijed događaja odgovara povijesnim zbivanjima.

Povijesni premilenarizam doživio je promjenu kad se u devetnaestom stoljeću pojavio dispenzacionalizam, pa je u naše vrijeme dispenzacionalistički premilenarizam brojčano dominantan među premilenaristima. Edward Irving, John N. Darby, Lewis S. Chafer i C. I. Scofield (posebno *Scofield Reference Bible*) zajednički su pridonijeli oblikovanju današnjeg dispenzacionalizma koji čini nekoliko škola, a ne pokreta.

Premda je suvremeni dispenzacionalistički premilenarizam daleko od uniformnosti, mnogi se i dalje slažu s Darbyjem da se Kristov drugi dolazak sastoji od dvije faze. Prva je tajno

odvođenje (secret rapture), kad će svi kršćanski sveti biti “uzeti” s Kristom, a druga se događa sedam godina nakon prve, kad se Krist vraća da vlada na Zemlji tisuću godina.

Darby je vjerovao da će tijekom tih sedam godina ili “budućeg vremena” doći do masovnog obraćenja premda će evanđeosko doba završiti i Sveti Duh se povući sa Zemlje. Tijekom milenija koji slijedi obnovit će se židovsko bogoslužje u hramu u Jeruzalemu i ispuniti proročanstva o starozavjetnom kraljevstvu. Ovo ustrajavanje na *doslovnom ispunjenju* starozavjetnih proročanstava o kraljevstvu u obnovljenoj židovskoj naciji dovelo je do judaističkog oblika hilijazma. (Vidi Milenij, III. B. 7.)

E. Tumačenje adventista sedmoga dana

Adventisti sedmoga dana su premilenaristi, ali kao i većina premilenarista ranog devetnaestog stoljeća, nisu dispencionalisti. U skladu sa svojim historicističkim shvaćanjem biblijske apokalipse, adventisti vjeruju da je povijest prešla najveći dio puta i da je Kristov drugi dolazak blizu.

S obzirom na to da adventisti smatraju da Sveto pismo govori o kataklizmičkom povratku našega Gospodina prije početka milenija, oni ne vide nikakvu biblijsku potvrdu za razdvajanje Kristovog drugog dolaska na “odvođenje” i “pojavljivanje”. Biblijski rječnik u opisu Gospodnjeg drugog dolaska pokazuje da će Kristov povratak biti nepodijeljen, jedinstven, doslovan, čujan i vidljiv događaj. (Vidi Drugi dolazak, I. E. 1-5.)

Prigodom Kristovog drugog dolaska vjernici će se sresti s Gospodinom u zraku i pratiti Ga natrag do nebeskih stanova pripremljenih za njih, dok će nepokajani biti uništeni (vidi Iv 14,2.3; 1 Sol 4,16.17; Otk 19,11-21). Prema tome, milenij započinje s nenastanjenom Zemljom. Nemogućnost nastavljanja razornog djelovanja na nenastanjenoj Zemlji uzrokuje Sotonino vezivanje (Otk 20,1-3.7.8; vidi Milenij).

Budući da je tekst u Otkrivenju 20 jedini ulomak u Svetome pismu koji izričito opisuje tisućugodišnje razdoblje, svaki vjerodostojni opis milenija mora biti utemeljen na njemu ili u skladu s njime. Prema tome, nema nikakvog razloga da mu se pridaju neispunjena starozavjetna proročanstva o kraljevstvu koja su se prvotno odnosila na židovski narod. Nema nikakvog dokaza ni da će se obraćenja događati nakon Kristovog dolaska jer su sve sudbine zapečaćene povratkom našega Gospodina. Slično tome, neprihvatljiva je i misao da će u hramu biti obnovljeni obredi, makar samo u smislu memorijalnih službi i prinošenja žrtava, s obzirom na djelotvornu i neponovljivu smrt našeg Spasitelja.

Na kraju tisućugodišnje vladavine Krista i Njegovih svetih na Nebu, na Zemlji oživljavaju nepokajani i Sotona može nastaviti svoje djelo prijevare; dolazi do konačnog suda, sve je zlo uklonjeno i uspostavljeno je novo nebo i nova zemlja (Otk 20,7-21,4; vidi Sud, III. B. 3; Milenij, I. C. 3).

Upravo zato adventisti sedmoga dana prihvaćaju povijesno i premilenijsko tumačenje biblijske apokaliptike, vjerujući da ispunjenje tih proročanstava obuhvaća cjelokupnu povijest poganskih kraljevstava od Danielovih dana do konačne uspostave Božjega kraljevstva. Adventisti ne prihvaćaju potpunu primjenu apokaliptičkih viđenja Daniela i Otkrivenja na prošlost. Oni odbacuju i sklonost “duhovnom” tumačenju koje je svojstveno postmilenaristima i amile-

naristima, ali i krajnje doslovno tumačenje koje je dispencionalističke premilenariste dovelo do judaističkog oblika hilijazma.

Adventisti smatraju da blizina Kristovog drugog dolaska i konačnost koja označava ovaj događaj isključuje svako očekivanje nekog "zlatnog doba" ili "budućeg doba". Adventističko tumačenje proroštva također izbjegava sve zamke špekulacija i senzacionalizma, tako omiljenih među premilenaristima.

Adventisti čeznu za novim svijetom, ali nastoje ozbiljno shvatiti svoju društvenu, kulturnu i ekološku odgovornost prema današnjem svijetu. Bilo kako bilo, njihova molitva u sva vremena ostaje ista: "Amen! Dođi, Gospodine Isuse!"

V. Literatura

Charlesworth, James H., urednik. *The Old Testament Pseudepigrapha*, 2 sveska. Garden City, N.Y., Doubleday, 1983.–1985.

Collins, John J. *The Apocalyptic Imagination: An Introduction to the Jewish Matrix of Christianity*. New York, Crossroad, 1984.

Froom, LeRoy. *The Prophetic Faith of Our Fathers*, 4 sveska. Washington, D.C., Review and Herald, 1946.–1954.

Holbrook, Frank B., urednik. *The Seventy Weeks, Leviticus and the Nature of Prophecy*. Daniel and Revelation Committee Series, sv. 3. Washington, D.C., Biblical Research Institute, 1986.

Holbrook, Frank B., urednik. *Symposium on Daniel*. Daniel and Revelation Committee Series, sv. 2. Washington D.C., Biblical Research Institute, 1986.

Holbrook, Frank B., urednik. *Symposium od Revelation – Book 1*. Daniel and Revelation Committee Series, sv. 6. Silver Spring, Md., Biblical Research Institute, 1992.

Holbrook, Frank B., urednik. *Symposium on Revelation – Book 2*. Daniel and Revelation Committee Series, sv. 7. Silver Spring, Md., Biblical Research Institute, 1992.

Koch, Klaus. *The Rediscovery of Apocalyptic*. Studies in Biblical Theology, second series, No 22, London, SCM, 1972.

McGinn, Bernard. *Visions of the End: Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*. New York, Columbia University Press, 1979.

Rice, George E. "Elen G. White's Use of Daniel and Revelation". *Symposium od Revelation – Book 1*. Urednik Frank B. Holbrook, Daniel and Revelation Committee Series, sv. 6. Silver Spring, Md., Biblical Research Institute, 1992.

"The Role of Israel in Old Testament Prophecy" u *The SDA Bible Commentary*. Washington, D.C., Review and Herald, 1955., sv. 4, str. 25-38.

Rowland, Christopher. *The Open Heaven: The Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity*. New York, Crossroad, 1982.

Shea, William H. *Selected Studies on Prophetic Interpretation*. Daniel and Revelation Committee Series, sv. 1. Washington, D.C., Biblical Research Institute, 1982.

SUMMARY

Biblical apocalyptic

Anyone who takes the Bible seriously must seek to understand its apocalyptic element. This element is significant for both its quantity and its role. Two books of the Bible are almost entirely apocalyptic in nature—Daniel in the Old Testament and Revelation in the New. Apart from these, several portions of other books in both Testaments consist of apocalyptic. Further, we find apocalyptic scattered among the prophetic writings of the OT and assigned in the NT to Jesus Himself, as well as to the apostles.

Throughout the twentieth century apocalyptic has generated considerable scholarly interest and investigation. Attempts to engage the biblical element often have led students of the Scriptures on wider quests; they have sought to understand biblical apocalyptic by attempting to trace its roots in extrabiblical sources. Thus the study that began with biblical apocalyptic usually has become an investigation of apocalyptic per se—apocalyptic as a literary genre.

Despite considerable effort on the part many scholars, no clear consensus regarding the meaning and interpretation of apocalyptic has emerged. Even a definition of apocalyptic eludes universal acceptance.

This article has been prepared from the conviction that a study of biblical apocalyptic both necessary and possible—necessary cause of the importance of the apocalyptic element in the Bible itself, and possible presuppositions of interpretation are subjected to close scrutiny and the biblical text made the focus of effort. Thus while this article is written from an awareness of scholarly efforts to understand apocalyptic as a genre, concentrates on the biblical text itself rather than on supposed extrabiblical sources of apocalyptic.

Key words: *Biblical-Apocalyptic; Apocalyptic; Daniel; Revelation; Historicism*

Izvornik: Johnsson, William H., „Biblical Apocalyptic.“ U *Handbook of Seventh-day Adventist Theology*. Urednik, Raoul Dederen. Hagerstown, MD.: Review and Herald, 2000. Str. 784-814.

Prijevod: *Hinko Pleško*

